

ОСНОВИ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА ЮРИСТА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК-ПРАКТИКУМ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

КАФЕДРА ПРАВА

ОСНОВИ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА ЮРИСТА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК-ПРАКТИКУМ

Галузь знань 08 Право
Спеціальність 081 Право

Мелітополь, 2018

УДК 808.51:34-057(075.8)
ББК 83.7я73
Г19

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 5 від 15.06.2018 р.)

**Присвячений 95-річчю створенню
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького**

Рецензенти:

Морарь Микола Васильович, доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету

Жеребко Олександр Іванович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «КПУ»

Максимов Олександр Сергійович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри неорганічної хімії та хімічної освіти МДПУ імені Богдана Хмельницького.

Гапотій В.Д., Куліда О.О.

Г-19

Основи ораторського мистецтва юриста. Навчально-методичний посібник-практикум (галузь знань 08 Право, спеціальність 081 Право) / уклад.: В.Д. Гапотій, О.О. Куліда. – Мелітополь.: ФОП Однорог Т.В., 2018. – 110 с.

Навчально-методичний посібник-практикум «Основи ораторського мистецтва юриста» призначений для студентів вищих навчальних закладів при підготовці фахівців за спеціальністю 081 Право. Студенти-правники мають змогу засвоїти основні поняття курсу та поглибити професійно-компетентні особливості ораторського мистецтва юриста.

Головна орієнтація навчально-методичного посібника-практикуму направлена на оволодіння майбутніми юристами практичними навичками та

має повноцінно забезпечити у підготовці програмні результати навчання, що потрібні у подальшій професійній діяльності.

УДК 808.51:34-057(075.8)

ББК 83.7я73 © Гапотій В.Д.,

Куліда О.О., 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА.....	8
РОЗДІЛ 2.	
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	26
РОЗДІЛ 3.	
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	65
РОЗДІЛ 4.	
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	74
РОЗДІЛ 5.	
ГЛОСАРІЙ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА	79

РОЗДІЛ 6.

НАВЧАЛЬНІ ІГРИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ97

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ104

ВСТУП

Ораторське мистецтво є фундаментальною складовою гуманітарної і соціально-економічної підготовки фахівців нової генерації. Вимоги до комплексу знань, умінь і навичок оратора в правовій діяльності слід вважати імперативними. Саме тому в українській вищій юридичній школі ораторське мистецтво є невід'ємною складовою виховання висококваліфікованого спеціаліста, формування його професійних рис та високого рівня культури. У демократичній державі діяльність суддів, працівників прокуратури й поліції, пенітенціарних закладів потребує певних знань із проблематики ораторського мистецтва, тому що в юридичній практиці без дієвого слова, його впливу на особистість не обійтись.

Навчитися переконувати, робити слабку думку сильною – таке завдання можна виконати за допомогою ораторського мистецтва, звертаючись як до розуму, так і до почуттів людини. Освітньо-професійні програми закладів вищої юридичної освіти в якості освітнього компоненту обов'язково включають дисципліни такого спрямування, які мають на меті формування ціннісно-сміслової, когнітивно-комунікативної та праксеологічної компетентностей на основі засвоєння законів ораторського мистецтва, особливостей впливу однієї людини на іншу, принципів і правил красномовства, розумової та мовної культури майбутнього юриста.

У результаті засвоєння ораторського мистецтва здобувачі вищої освіти повинні: *знати* особливості й характеристику етапів діяльності оратора, методи розробки стратегії й тактики виступу, загальні принципи побудови публічного виступу, способи презентації матеріалу виступу та активізації мислення аудиторії, основи культури публічної промови, соціально-психологічні закони спілкування оратора й аудиторії, характеристику мови з точки зору акустико-фізіологічних позицій, принципи і способи проведення полеміки, особливості підготовки різних видів промови в юридичній діяльності.

Майбутні юристи повинні *уміти* моделювати спілкування з різними людьми й аудиторіями у професійній діяльності, будувати тактику виступу і аргументації, знаходити і ліквідувати логічні помилки публічного виступу, застосовувати механізми мінімізації напруження в аудиторії тощо.

Величезну роль у процесі формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця-юриста грає логічне мислення, що надає можливість навчитись будувати вірні докази і заперечувати помилкові твердження, знаходити помилки при побудові умовиводів, боротися проти неприпустимих (некоректних) способів дискусії, критично сприймати плюралізм думок.

Головним призначенням навчального посібника слід вважати його практичну спрямованість на допомогу студентам в оволодінні алгоритмом засвоєння освітньо-професійної програми підготовки до майбутньої фахової діяльності.

Цей алгоритм у посібнику розгортає послідовний процес засвоєння відповідних світоглядних позицій і знань, вироблення умінь і навичок конструювання власної діяльності та смислотворення: пізнання (запам'ятовування і відтворення термінів, формул, правил, процедур ораторського мистецтва юриста); розуміння (інтерпретація вивченого матеріалу, екстраполяція його на іншу ситуацію, явище, подію); застосування (обґрунтування висновків на основі вивчених підходів, правил, методів, принципів, теорій); аналіз (характеристика складових частин цілого процесу, виявлення ускладнень, помилок у логіці суджень); синтез (уміння скласти із окремих частин ціле з певним змістом й новизною); оцінка (співставлення процесу, результату діяльності, явища, події з навчальним або змістовим еталоном).

Пізнавально-змістові еталони (зразки процесу пізнавальної діяльності, її ступенів і результатів), сформовано у практикумі як синтез зовнішніх вимог у процесі вивчення дисципліни (відповідність освітнім стандартам) та внутрішньої оцінки, методології саморозвитку особистості та траєкторій її розвитку. Принциповість такого підходу зумовлена тим положенням, що

значну частину навчального матеріалу студенти мають опанувати в процесі самостійної роботи і свідомого ставлення до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільного орієнтування в інформаційному просторі.

Самостійна робота передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу; самостійне вивчення окремих тем, питань за допомогою навчальної літератури, нормативно-правових актів; підготовку до семінарських занять; вибір теми, розробка плану та написання реферативної роботи; вибір теми, розробку плану та написання доповіді; опрацювання і підготовку конспектів навчальних чи наукових текстів; вирішення практичних завдань, тестів; систематику вивченого матеріалу курсу перед семестровим іспитом тощо.

Укладачі використовували навчально-методичні матеріали багатьох досвідчених викладачів, зокрема українських учених І. Георгізової, М. Требіна та інших дослідників.

Перше ніж студент почне працювати з навчальним матеріалом, він має ретельно вивчити освітньо-професійну програму з права та засвоїти усі її складові, щоб узгодити з особистісною навчальною траєкторією.

**РОЗДІЛ 1.
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені
Б. Хмельницького**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

«Право»

**Першого рівня вищої освіти
за спеціальністю № 081 Право
галузі знань № 08 Право
бакалавр права за спеціалізацією «Цивільно-правова»**

Мелітополь 2018 р.

**1. Профіль освітньої програми зі спеціальності № 081 «Право»
(за спеціалізацією «Цивільно-правова»)**

1 – Загальна інформація	
Повна назва вищого навчального закладу та структурного підрозділу	Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького кафедра права
Ступінь освіти та назва кваліфікації оригіналу	Ступінь вищої освіти – бакалавр; Академічна кваліфікація – бакалавр права за спеціалізацією «цивільно-правова» Професійна кваліфікація – не надається Кваліфікація у дипломі – бакалавр права за спеціалізацією «цивільно-правова»
Офіційна назва освітньої програми	Право
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, термін навчання 3 роки 10 місяців, 240 кредитів ЄКТС, з яких: – не менше 150 кредитів ЄКТС спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю 081 «Право»; – не менше 10 кредитів ЄКТС спрямовано на формування практичних умінь і навичок за спеціальністю 081 «Право» у процесі практичної підготовки. Практична підготовка здійснюється шляхом проходження навчальної та виробничої практики практик в установах та організаціях чи їх підрозділах, які здійснюють діяльність з

	правозастосування, зокрема, на базі юридичних служб органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також у судах, прокуратурі, адвокатурі, нотаріаті, юридичній клініці Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.
Наявність акредитації	Акредитаційна комісія України, Програма впроваджується в 2018 році.
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, FQ – ENEA – перший цикл, QF-LLL – 6 рівень
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти
Мова викладання	Державна
Термін дії освітньої програми	10 (десять) років
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://mdpu.org.ua/new/uk/navchalna-djalnst/profili.html
2 – Мета освітньої програми	
Надати студентам основи розуміння державно-правових явищ сучасного українського суспільства, загальні знання про принципи та порядок функціонування національної правової системи і її основних галузей з акцентом на спільності і спорідненості правових традицій України та Європи. Здобуття знань, умінь та навичок у межах широкого кола галузей права та особливо з акцентом на цивільно-правові відносини.	
3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань,	<i>Об'єкт вивчення:</i> право як соціальне явище. Вивчення права та його джерел ґрунтується на

<p>спеціальність, спеціалізація)</p>	<p>правових цінностях та принципах, в основі яких покладені права та основоположні свободи людини.</p> <p><i>Цілі навчання:</i> формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту його основних правових інститутів, застосування права, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин.</p> <p><i>Теоретичний зміст предметної області складає формування знань про:</i> основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; правові цінності принципи, а також природу і зміст правових інститутів базових галузей права; етичні стандарти правничої професії.</p> <p><i>Методи, методики та технології:</i> загальнонаукові і спеціальні методи пізнання правових явищ; методики з правової оцінки поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікації правової проблеми та її вирішення на основі принципів права; інформаційно-комунікативні технології.</p> <p><i>Інструменти та обладнання:</i> сучасне інформаційно-комунікативне обладнання, інформаційні ресурси та програмні продукти, що застосовуються в правовій діяльності.</p> <p>Галузь знань – 08 Право, спеціальність – 081 Право, спеціалізація – цивільно-правова</p>
<p>Орієнтація освітньої програми</p>	<p>Освітньо-професійна – спроможність застосовувати на практиці здобуті юридичні та загальнонаукові знання, вільно орієнтуватись у найбільш важливих організаційно-правових механізмах та правових</p>

	інститутах конкретних галузей права
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	<p>Загальна вища освіта в галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право.</p> <p>Ключові слова: сучасні питання юриспруденції та зв'язок з практичною частиною цивільно-правових відносин</p>
Особливості програми	<p>Підготовка бакалаврів права за спеціалізацією «цивільно-правова», спроможних на високому професійному рівні реалізовувати отримані знання в усіх сферах юридичної науки та практики, а також на формування ціннісних та світоглядних засад студентів, які відповідно до програми будуть здатні ефективно впливати на розбудову правової держави, становлення громадянського суспільства та розвиток ринкової економіки в Україні.</p> <p>Мобільність за програмами IREX, UGRAD, ТЕМПУС-ТАСІС, ЕРАЗМУС МУНДУС та ін. – рекомендується, але не є обов'язковими; всі студенти можуть брати участь у спеціальних семінарах разом з учасниками програм.</p>
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	<p>Підготовлені в межах програми фахівці мають можливість працювати за спеціальністю в органах публічної адміністрації України (органах державної влади та органах місцевого самоврядування), а також на підприємствах, в установах та організаціях як суто юридичного спрямування, так і тих, що функціонують у різноманітних сферах суспільного життя.</p>

	Професійні назви робіт (за ДКП): 2419.3 – спеціаліст державної служби; 3436.9 – помічник судді; 3432 – секретар суду; 2429.25500 – юрисконсульт; 3432.24673 – секретар колегії судової; 3436.9 – помічник адвоката; 3436.9 – помічник нотаріуса; 3436.9 – помічник нотаріуса державного; 5162 – помічник дільничного інспектора міліції; 5162 – помічник слідчого; 2421.2 – юрист.
Подальше навчання	Навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти спеціальності 081 Право
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студентоцентроване навчання, проблемно-орієнтоване навчання, дистанційне навчання, самонавчання, навчання на основі науково-правових досліджень. Викладання проводиться у вигляді лекцій, семінарів та самостійного навчання
Оцінювання	Усні та письмові екзамени, заліки, електронні презентації, захисти звітів з навчальних та виробничих практик, захисти курсових робіт, комплексний кваліфікаційний іспит або дипломна робота.
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі права або у процесі навчання, що передбачає застосування правових

	доктрин та принципів і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	<p>ЗК-1 – здатність до абстрактного, логічного та критичного мислення, аналізу і синтезу;</p> <p>ЗК-2 – здатність застосовувати знання в професійній діяльності у стандартних та окремих нестандартних ситуаціях;</p> <p>ЗК-3 – уміння планувати і організовувати свою професійну діяльність;</p> <p>ЗК-4 – знання і розуміння предмета та характеру професійної діяльності, природи етичних стандартів та здатність діяти на їх основі;</p> <p>ЗК-5 – здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, добре володіти правничою термінологією;</p> <p>ЗК-6 – здатність спілкуватися іноземною мовою як усно, так і письмово, у тому числі у професійній сфері;</p> <p>ЗК-7 – навички збору і аналізу інформації з національних і міжнародних джерел, оцінка її достовірності, використання сучасних інформаційних технологій і баз даних;</p> <p>ЗК-8 – здатність проведення досліджень, уміння грамотно і точно формулювати та висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати, брати участь в аргументованій професійній дискусії;</p> <p>ЗК-9 – здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;</p> <p>ЗК-10 – здатність бути критичним і самокритичним,</p>

	<p>визнавати та виправляти власні помилки;</p> <p>ЗК-11 – вміння працювати самостійно, проявляти добросовісність, дисциплінованість, пунктуальність та відповідальність, а також працювати у команді колег за фахом;</p> <p>ЗК-12 – здатність приймати неупереджені і мотивовані рішення, визначати інтереси і мотиви поведінки інших осіб, примирювати сторони з протилежними інтересами;</p> <p>ЗК-13 – цінування та повага різноманітності і мультикультурності;</p> <p>ЗК-14 – прагнення до збереження навколишнього середовища;</p> <p>ЗК-15 – здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.</p>
<p>Фахові компетентності спеціальності (ФК)</p>	<p>ФК-1 – знання основ теорії та філософії права, структури правничої професії та її ролі у суспільстві;</p> <p>ФК-2 – знання історії права та державних інститутів;</p> <p>ФК-3 – знання стандартів правничої професії;</p> <p>ФК-4 – знання міжнародних стандартів прав людини;</p> <p>ФК-5 – знання Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод, а також прецедентної практики Європейського суду з прав людини;</p> <p>ФК-6 – знання засад і доктрин міжнародного публічного права, а також змісту основних міжнародно-правових інститутів;</p> <p>ФК-7 – знання основ права Європейського Союзу;</p>

ФК-8 – знання засад і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів таких фундаментальних галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право;

ФК-9 – навички реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права;

ФК-10 – уміння застосувати знання у практичній діяльності при моделюванні правових ситуацій;

ФК-11 – здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти;

ФК-12 – здатність аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції;

ФК-13 – здатність застосовувати юридичну аргументацію;

ФК-14 – здатність виявляти проблеми правового регулювання і пропонувати способи їх вирішення, включаючи подолання юридичної невизначеності;

ФК-15 – навички логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення;

ФК-16 – навички консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації;

	<p>ФК-17 – навички самостійної підготовки проєктів актів правозастосування;</p> <p>ФК-18 – здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.</p>
7 – Програмні результати навчання	
	<p>Здобувач вищої освіти ступеня вищої освіти бакалавр зі спеціальності 081 «Право» має продемонструвати такі результати навчання:</p> <p style="text-align: center;"><i>Соціально-гуманітарна ерудованість:</i></p> <p>ПРН-1 – визначати вагомість та переконливість аргументів в оцінці заздалегідь невідомих умов та обставин;</p> <p>ПРН-2 – здійснювати синтез відповідних концепцій і доктринальних положень публічної політики у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв’язання;</p> <p>ПРН-3 – проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел;</p> <p>ПРН-4 – формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми;</p> <p>ПРН-5 – давати короткий висновок щодо окремих проблем з достатньою обґрунтованістю;</p> <p>ПРН-6 – оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.</p> <p style="text-align: center;"><i>Дослідницькі навички:</i></p> <p>ПРН-7 – узгоджувати план власного дослідження і самостійно формувати матеріали за визначеними джерелами;</p>

ПРН-8 – використовувати різноманітні інформаційні джерела для засвоєння складних питань з певної теми;

ПРН-9 – самостійно визначати та формулювати ті питання, з яких потрібна допомога і діяти відповідно до рекомендацій.

Комунікація:

ПРН-10 – вільно володіти письмовою та усною державною мовою, правильно вживаючи правничу термінологію;

ПРН-11 – викладати матеріал з певної проблематики таким чином, щоб розкрити зміст основних питань;

ПРН-12 – відтворювати зміст, демонструючи розуміння з основних професійних та суспільних тем.

Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій:

ПРН-13 – належно використовувати цифрову і статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності;

ПРН-14 – вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних;

ПРН-15 – користуватися комп'ютерними програмами у межах стандартного програмного забезпечення з використанням електронних таблиць, графіків та інших можливостей;

ПРН-16 – працювати в групі як учасник, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

	<p style="text-align: center;"><i>Праворозуміння:</i></p> <p>ПРН-17 – демонструвати знання і розуміння щодо визначення основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи;</p> <p>ПРН-18 – пояснювати природу та зміст основних правових інститутів та процедур національного права;</p> <p>ПРН-19 – демонструвати необхідні знання та розуміння суті та змісту основних правових інститутів та норм фундаментальних галузей права.</p> <p style="text-align: center;"><i>Правозастосування:</i></p> <p>ПРН-20 – застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки;</p> <p>ПРН-21 – самостійно підготувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях;</p> <p>ПРН-22 – надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.</p>
8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
<p style="text-align: center;">Кадрове забезпечення</p>	<p>Кадровий потенціал кафедри права повністю забезпечує викладання правових дисциплін, передбачених навчальним планом спеціальності 081 Право, спеціалізація «цивільно-правова».</p> <p>Юридичні дисципліни викладають шість доцентів та кандидатів юридичних наук; юридично-історичні</p>

	<p>дисципліни – один доцент, кандидат історичних наук, дисципліни юридично-психологічного характеру – один доцент, доктор психологічних наук.</p> <p>Кафедра права залучає для проведення семінарських занять, навчальних та виробничих практик високопрофесійних практичних спеціалістів з окремих галузей права</p>
<p>Матеріально-технічне забезпечення</p>	<p>За кафедрою права закріплені лекційні аудиторії, де відбувається теоретичне навчання студентів спеціальності 081 «Право»; діє «Науково-дослідний центр Цивільного права та Цивільного процесу» та «Науково-практичний центр захисту прав, свобод та законних інтересів громадян»; на кафедрі права діє юридична клініка «Вікторія».</p> <p>При проведенні аудиторних занять використовується комп'ютерна техніка та пакети прикладних програм.</p>
<p>Інформаційне та навчально-методичне забезпечення</p>	<p>Бібліотека Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького – загальний фонд 408799 примірників, 240 посадкових місць, діє електронна бібліотека (понад 30 295 найменувань).</p> <p>Забезпечення підручниками, навчальними посібниками, довідковою та ін. навчальною літературою із спеціальності 081 Право – 100 %.</p> <p>Перелік фахових періодичних видань зі спеціальності 081 Право – 5 видань.</p> <p>Забезпечення комплексом навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін спеціальності 081</p>

	<p>Право – 100 %.</p> <p>Методичне забезпечення курсового проектування навчальних дисциплін із спеціальності 081 Право – 100 %.</p> <p>Забезпечення програмами і базами для проходження практики із спеціальності 081 – 100 %.</p> <p>Навчальна практика відбувається на базі юридичної клініки Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького.</p> <p>Виробнича практика відбувається на базі Мелітопольського міськрайонного суду, Мелітопольський еколого-натуралістичного центру, Приазовського Національного природного парку, Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги</p>
9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	
Міжнародна кредитна мобільність	
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	

2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність

2.1. Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
ОК 1.	Історія та культура України	4	Екзамен
ОК 2.	Українська мова	4	Екзамен
ОК 3.	Латинська мова	3	Залік
ОК 4.	Іноземна мова	8	Екзамен
ОК 5.	Філософія	4	Екзамен
ОК 6.	Сучасні ТЗН організації професійної діяльності	3	Залік
ОК 7.	Безпека життєдіяльності та основи охорони праці	3	диференційований залік
ОК 8.	Юридична деонтологія	4	Екзамен
ОК 9	Основи ораторського мистецтва	3	Залік
ОК 10	Історія держави і права України	8	Екзамен
ОК 11	Історія держави і права зарубіжних країн	8	Екзамен
ОК 12	Теорія держави і права	9	Екзамен
ОК 13	Основи науково-правових досліджень	4	Залік
ОК 14	Конституційне право України	6	Екзамен
ОК 15	Юридична психологія	8	Екзамен
ОК 16	Судові та правоохоронні органи України	4	Екзамен
ОК 17	Кримінальне право	8	Екзамен
ОК 18	Кримінальний процес	4	Залік

ОК 19	Цивільне право	16	Екзамен
ОК 20	Трудове право	9	Екзамен
ОК 21	Сімейне право України	4	Залік
ОК 22	Адміністративне право	5	Екзамен
ОК 23	Адміністративний процес	5	Залік
ОК 24	Господарське право	5	Екзамен
ОК 25	Господарський процес	5	Залік
ОК 26	Цивільний процес	3	Екзамен
ОК 27	Екологічне право	5	Екзамен
ОК 28	Виконавче провадження	3	Залік
ОК 29	Цивільно-процесуальні документи	3	Залік
ОК 30	Інформаційне право	3	Екзамен
ОК 31	Курсова робота	3	диференційований залік
ОК 32	Курсова робота	3	диференційований залік
ОК 33	Курсова робота	3	диференційований залік
ОК 34	Навчальна практика (з фаху)	4	Залік
ОК 35	Виробнича практика(з фаху)	6	диференційований залік
Загальний обсяг обов'язкових компонент:		180	
Вибіркові компоненти ОП			
<i>Вибірковий блок 1 (студент обирає 2 дисципліни із 3)</i>			
ВБ 1.1	Логіка	3	Залік
ВБ 1.2	Економіка		
ВБ 1.3	Соціологія		
<i>Вибірковий блок 2 (студент обирає 2 дисципліни із 3)</i>			
ВБ 2.1	Політична історія сучасного світу	8	Екзамен

ВБ 2.2	Психологічна експертиза	8	екзамен
ВБ 2.3	Психологія конфліктів і екстремальних ситуацій		
<i>Вибірковий блок 3 (студент обирає 2 дисципліни із 3)</i>			
ВБ 3.1	Кримінологія	4	Екзамен
ВБ 3.2	Міжнародне право		
ВБ 3.3	Ризикологія	4	екзамен
<i>Вибірковий блок 4 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 4.1	Історія політичних та правових вчень	4	Залік
ВБ 4.2	Муніципальне право		
<i>Вибірковий блок 5 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 5.1	Інтелектуальне право	4	Залік
ВБ 5.2	Кримінально-правова протидія корупції та організованій злочинності		
<i>Вибірковий блок 6 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 6.1	Нотаріат і адвокатура	5	Екзамен
ВБ 6.2	Житлове право		
<i>Вибірковий блок 7 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 7.1	Основи юридичної клінічної практики	7	Екзамен
ВБ 7.2	Аграрне право		
<i>Вибірковий блок 8 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 8.1	Документальне супроводження юридичної діяльності	4	Залік
ВБ 8.2	Земельне право		
<i>Вибірковий блок 9 (студент обирає 1 дисципліну із 2)</i>			
ВБ 9.1	Право Європейського Союзу	6	Екзамен
ВБ 9.2	Податкове право		
Загальний обсяг вибірових компонент:		60	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

3. Форма атестації здобувачів вищої освіти

Атестація випускників освітньої програми спеціальності 081 «Право», спеціалізація «цивільно-правова» проводиться у формі комплексного кваліфікаційного іспиту або захисту кваліфікаційної бакалаврської роботи та завершується видачею документу встановленого зразка про присудження йому ступеня бакалавра із присвоєнням кваліфікації: Бакалавр права за спеціалізацією цивільно-правова.

До структури кваліфікаційного іспиту входить оцінювання компетентностей з, щонайменше, таких галузей права: цивільне право та цивільний процес, кримінальне право, адміністративне право, господарське право, екологічне право.

Атестація осіб, які здобувають ступінь вищої освіти бакалавра права, здійснюється екзаменаційною комісією з числа науково-педагогічних працівників кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького зі спеціальності 081 «Право». При цьому не менше трьох четвертих членів екзаменаційної комісії мають наукові ступені чи вчені звання зі спеціальності 081 «Право».

Кваліфікаційний іспит передбачає оцінювання результатів навчання, визначених проектом Стандарту вищої освіти України галузі знань – 08 Право, спеціальності 081 Право та освітньо-професійною програмою. Кваліфікаційний іспит може проводитись в усній, письмовій, тестовій або комбінованій формах.

В разі захисту кваліфікаційної бакалаврської роботи, атестація випускників освітньої програми спеціальності 081 «Право», спеціалізація «цивільно-правова» проводиться здійснюється відкрито та публічно.

РОЗДІЛ 2.
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ

ТЕМА 1.

Предмет, різновиди та роль ораторського мистецтва
в культурі юриста (2 години)

Мета заняття: з'ясувати особливості становлення риторики як науки, простежити процес поступового виділення різних її галузей, розкрити предмет і закони ораторського мистецтва та його ролі у професійній діяльності юриста.

План заняття

1. Предмет і закони ораторського мистецтва.
2. Роль ораторського мистецтва у професійній діяльності юриста.
3. Види красномовства та сфери його застосування.

Теми рефератів

1. Розвиток риторичної науки у світовому історичному контексті.
2. Зародження і розвиток судового красномовства на Україні.

Контрольні запитання до теми

1. Що означає слово «оратор»?
2. Які основні закони ораторського мистецтва?
3. Що таке академічне красномовство?
4. Яка країна є справжньою батьківщиною античного красномовства?
5. За що отримували нагороди античні ритори і які саме?
6. Яким має бути справжнє красномовство, на думку Платона й Аристотеля?

7. Хто створив перші рекомендації для риторів?
8. Чому не розвивалася риторика в середньовічні часи?
9. Хто зробив першу спробу опису історії риторики Київської Русі, де і коли?
10. Які три стилі риторики розробив Феофан Прокопович?
11. Яких Ви знаєте українських судових риторів ХІХ-ХХ ст.?

Методичні рекомендації

Навчальна дисципліна «ораторське мистецтво» має на меті формування комплексу знань, умінь і навичок оратора щодо юридичної діяльності, яка пов'язана з підготовкою й проголошенням професійної промови. Інакше кажучи, ораторське мистецтво є діяльністю, спрямованою на переконання аудиторії засобами живого слова.

Основним завданням цієї теми є оволодіти мовою (змістом елементарних понять) риторики та виявити теоретичні проблеми у галузі знань риторичної науки.

Розглядаючи зазначені питання, необхідно звернути увагу на розкриття поняття предмету ораторського мистецтва, що зумовлюється змістом фактичної діяльності оратора.

Також доцільно з'ясувати сутність законів ораторського мистецтва, завдяки яким розкривається його предмет, а саме, закони – аудиторії, стратегії, тактики, мовний, ефективної комунікації (динаміки діяльності оратора) та контрольної-аналітичний (рефлексії).

У подальшому вивченні теми потрібно звернути увагу на те, що коли мова йде про ораторське мистецтво, ми завжди маємо на увазі форму, в якій розглядається зміст. При цьому під формою мислиться майстерність викладання змісту, а під підвищенням ефективності ораторського мистецтва, майстерності – вдосконалення форми передачі змісту, ідеї та аргументи на її доведення.

У процесі вивченні теми важливо також проаналізувати види

красномовства та сфери його застосування. У процесі їх характеристики необхідно зупинитись як на спільних, так і відмінних рисах вказаних видів риторичної науки.

Розглядаючи питання щодо основних закономірностей виникнення риторично науки, важливо акцентувати увагу не стільки на екскурсі в історію, скільки на формуванні уявлення про чинники, що зумовлюють потребу сучасного суспільства в існуванні красномовства. Зважаючи на той факт, що означені чинники є різноманітними (економічні, політичні, соціальні, культурні), доцільно поміркувати над питанням про те, які з них є основними, а які – другорядними.

Вивчення низки питань щодо історії судового красномовства доцільно розпочати і завершити аналізом взаємозв'язків між ключовими поняттями.

Рекомендована література: [1, 2, 10, 12, 17, 20, 29, 38].

ТЕМА 2.

Значення законів логіки у правильному та інтелектуальному мисленні і мовленні (2 години)

Мета заняття: сформуванати інтелектуально-коректні засади мовлення майбутнього юриста та визначити основні закони і правила мислення оратора.

Питання для обговорення

1. Наслідки дотримання (чи не дотримання) вимог закону тотожності.
2. Логічні помилки при порушенні вимог закону суперечності.
3. Спільне та відмінне у законах виключеного третього та суперечності.
4. Причини і наслідки порушення закону достатньої підстави.

Запитання для контролю та самоконтролю

1. Про які помилки попереджає закон тотожності? Наведіть приклади порушення у мовленні.
2. Сформулюйте закон протиріччя. Наведіть приклади порушення вимог цього закону в мовленні.
3. У чому полягає суттєва різниця між законом протиріччя і законом виключного третього?
4. Сформулюйте закон достатньої підстави.
5. Про які помилки попереджає закон достатньої підстави?

Методичні рекомендації

Для успішного мовлення першорядного значення набуває логічна стрункість думок, що будуються у певних формах та підпорядковуються визначеним правилам, що вироблені, закріплені й перевірені суспільною практикою. Зазначені особливості мислення мають особливе значення, адже логічний склад мислення, закони, форми та правила побудови думок мають загальнолюдський характер. Якої б словесної оболонки не набували думки, якою б мовою вони не викладалися, вони обов'язково мають набувати єдиних загальнолюдських форм. У зв'язку із цим основою усіх логічних операцій, умовиводів і доказів є найбільш загальні закони, що мають об'єктивний характер. Люди не можуть на свій розсуд змінити або «встановити» нові логічні закони.

Закони мислення сприймаються як аксіома – самоочевидна істина, що не вимагає доказів. Такими законами, що здатні забезпечити правильність мислення, є: закон тотожності, протиріччя (несуперечності), виключеного третього та достатньої підстави.

Здобувачам вищої освіти з права при вивченні цієї дисципліни необхідно звернути увагу на ці закони та запам'ятати, що:

— закон тотожності акцентує увагу на тому, що будь-яка правильна

думка або поняття про предмет мають бути чіткими й зберігати однозначність протягом усього міркування й висновку;

— закон протиріччя (несуперечності) запобігає ситуації, коли в одній думці стверджується те, що заперечується іншою;

— закон виключеного третього звертає увагу на те, що серед двох суперечних думок про один і той самий предмет, що мислиться в один і той самий час, в одному і тому ж відношенні, одна буде істинною, а інша – помилковою, адже третьої за цих умов – не існує;

— закон достатньої підстави акцентує увагу на тому, що будь-яка думка, щоб стати достовірною, має бути обґрунтованою іншими думками, істинність яких є доведеною або очевидною.

Усі зазначені закони мають бути покладені у побудову будь-якого артикуляційного акту фахівця-юриста, адже вивчення багатьох прикладів ораторської майстерності засвідчує неабияке значення цих закономірностей.

Рекомендована література: [8, 16,18, 21, 26, 32, 36, 37].

ТЕМА 3.

Доказ в інтелектуально-коректному мисленні і мовленні юриста (2 години)

Мета заняття – розкрити роль доказу в ораторському мистецтві юриста та засвоїти правила доказу в інтелектуально-коректному мисленні і мовленні юриста.

Питання для обговорення

1. Види доказу та їх значення у правильному та істинному мисленні і мовленні.
2. Наслідки порушення правил доказу.

Запитання для контролю та самоконтролю

1. Що можна сказати про сутність і значення доказу?
2. Яким вимогам повинен відповідати аргумент?
3. Назвіть основні помилки доказу.

Методичні рекомендації

У процесі вивчення сутності і значення доказу необхідно звернути увагу те, що практика засвідчує активне сприйняття і передавання людьми суджень й понять про навколишній світ і власні дії під час обміну думками. Яку б сферу ми не розглядали, будь то бесіда, у суперечка, дискусія чи обговорення будь-яких питань виробництва, науки й життєвого побуту, людина завжди стикається із необхідністю переконувати слухачів, читачів, співрозмовників і опонентів у правоті своїх поглядів, захищати, відстоювати і доводити істинність своїх суджень і понять, спростовувати погляди, судження й поняття, що сприймаються як помилкові.

Багатовіковий досвід переконує у тому, що обґрунтованість і доказовість є важливими властивостями правильного мислення, що набувають принципового значення у професійній діяльності юриста.

У процесі вивчення теми, необхідно запам'ятати, що термін «доказ» може уживатися у декількох значеннях, зокрема, як:

- факти, що уможливають обґрунтування істинності певного положення;
- джерела, відомості про факти (наприклад літописи, розповіді очевидців, мемуари тощо);
- процес мислення, логічний процес обґрунтування істинності одного судження за допомогою інших суджень.

Формальна логіка термін «доказ» використовує в останньому значенні, адже логіка вивчає доказ як розумовий процес.

Отже, **доказ** є виведенням одного знання з іншого, істинність якого було

встановлено раніше й перевірено на практиці.

Зважаючи на те, що питання щодо істини є основним питанням логіки, слід звернути увагу на те, що у будь-якому доказі міститься теза, підстава доказу (аргументи) та демонстрація (форма доказу).

Тезою доказу є ті положення, істинність яких потрібно довести.

Аргумент (підстава, довід) є складовою частиною будь-якого доказу та означає думку, істинність якої є перевіреною і доведеною, й котру можна використати в процесі обґрунтування істинності або хибності висловленого положення.

Необхідно також запам'ятати, що основними типами аргументів у процесі доказу є:

- судження про факти, що є вірогідно відомими;
- наукові визначення понять;
- загальноприйняті в науці узагальнення та закони науки, теорії, загальні положення різних галузей знання, що раніше були доведені;
- твердження про ретельно встановлені факти;
- аксіоми й постулати.

У процесі вивчення теми важливо також звернути увагу на те, що крім істинності аргумент має відповідати певним вимогам, а саме:

- бути достатньою основою для доказуваного положення;
- бути думкою, істинність якої доведено самостійно, незалежно від доказуваного положення.

Важливо також зрозуміти, що у процесі доказу й спростування необхідно дотримуватися певних правил щодо тези, аргументів і демонстрації.

Рекомендована література: [13, 15, 23, 27, 32, 35].

ГЛОСАРІЙ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Абстрактне поняття – це поняття, елементом обсягу якого є властивості предметів або відношення між ними.

Аксиоматичне визначення – це вид неявного визначення, в якому контекстом є сукупність аксіом деякої теорії.

Аналогія відношень – це міркування за аналогією, в якому об'єктом уподібнення є два схожі відношення між предметами, а ознакою, що переноситься, – властивості цих відношень.

Аналогія властивостей – це міркування за аналогією, в якому об'єктом уподібнення є два схожих предмета, а ознакою, що переноситься, – властивості цих предметів.

Аргумент (підстава, доказ) – складова частина будь-якого доказу, під якою розуміється думка, істинність якої перевірена і доведена, і до того ж може бути наведена в обґрунтування істинності чи хибності висловленого положення.

Аргументація – це процес обґрунтування певного положення (твердження, гіпотези, концепції) з метою переконання в його істинності, слушності.

Атрибутивне судження – це вид судження, у якому міститься знання про властивості предмета чи приналежності його до окремого класу предметів.

Атрибутивно-реляційне визначення – це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є властивості визначуваного предмета або його відношення до інших предметів.

Аудиторія – це колективний суб'єкт суперечки, який має свої переконання, свої позиції з приводу обговорюваного питання.

Безвідносні поняття – це поняття, у змісті яких відсутні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями.

Безпосереднє міркування – це міркування, в якому висновок отримують з одного засновку. І засновок, і висновок в такому міркуванні – категоричні судження.

Визначення (дефініція) – це логічна операція, за допомогою якої розкривають зміст поняття.

Висновок – це висловлювання, в якому міститься нове знання і яке отримують логічним шляхом із засновків.

Відкрите запитання – це запитання, яке передбачає можливість необмеженої кількості відповідей.

Відносні поняття – це поняття, у змісті яких наявні ознаки, які вказують на відношення з іншими поняттями.

Відношення логічного слідування – це відношення, яке існує між засновками та висновком міркування. Якщо засновки подати у вигляді формули А, а висновок – у вигляді формули В, тоді можна стверджувати, що з формули А логічно випливає формула В, коли імплікація $A \rightarrow B$ є логічним законом.

Відношення логічної рівносильності (рівнозначності) – це відношення між висловлюваннями. Рівносильні (рівнозначні) висловлювання – висловлювання, які є істинними або хибними при однакових наборах логічних значень простих висловлювань, що їх складають.

Відношення логічної сумісності – це відношення між висловлюваннями. Розрізняють відношення логічної сумісності за істинністю та відношення логічної сумісності за хибністю.

Відношення логічної сумісності за істинністю – це відношення між висловлюваннями, які можуть бути істинними при однакових наборах логічних значень простих висловлювань, що їх складають. У протилежних випадках ці висловлювання є несумісними за істинністю.

Відношення логічної сумісності за хибністю – це відношення між висловлюваннями, які можуть бути хибними за однакових наборів логічних значень простих висловлювань, що їх складають. У протилежних випадках ці висловлювання будуть несумісними за хибністю.

Відношення перетину (перехрещення) – це відношення, яке існує між поняттями, обсяги яких частково збігаються. Маються на увазі такі поняття, до обсягів яких включені спільні елементи, проте обсяг кожного з цих понять включає також предмети, які не є елементами обсягу іншого поняття.

Відношення підпорядкування – це відношення, яке існує між родовим поняттям та поняттям, що виражає один з видів цього роду. Маються на увазі

такі поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу другого поняття (включається до обсягу другого поняття, але не вичерпує його).

Відношення протилежності – це відношення, яке існує між поняттями, зміст яких відрізняється найвищою мірою, тобто: сума їхніх обсягів не вичерпує обсягу родового поняття; обсяги таких понять є крайніми видами у межах одного роду; одне з таких понять містить в собі ознаки, які не просто заперечують ознаки іншого поняття, але й замінюють їх на протилежні.

Відношення протиріччя (суперечності) – це відношення, яке існує між поняттями, які є видами одного роду, але, на відміну від відношення протилежності, сума їхніх обсягів повністю вичерпує обсяг родового поняття, а зміст одного з них просто заперечує зміст іншого.

Відношення співвідпорядкування (супідрядності) – це відношення, яке існує між поняттями, що є різними видами одного роду. У цьому випадку обсяги видових понять не збігаються і повністю включаються до обсягу родового поняття.

Відношення тотожності – це відношення, яке існує між поняттями, що мають різний зміст, але їхні обсяги повністю збігаються.

Відповідь – це висловлювання, в якому людина, яку запитують, надає певну інформацію.

Генетичне визначення – це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є спосіб походження, створення, конструювання предметів.

Гіпостазування – це логічна помилка, яка полягає в опредметненні абстрактних сутностей, у приписуванні їм реального, предметного існування.

Дебати – це суперечки, які виникають при обговоренні доповідей, виступів на зборах, засіданнях, конференціях тощо.

Дедуктивна аргументація – це аргументація, яку будують за формами (схемами) дедуктивних міркувань.

Дедуктивне міркування – це міркування, в якому між засновками та висновком існує відношення логічного слідування.

Демонстрація – логічне міркування, у процесі якого з аргументів (доводів) виводиться істинність чи хибність тези.

Дескриптивна семіотика – це семіотика, яка вивчає конкретні знакові системи.

Дескриптивне висловлювання – це висловлювання, в якому стверджують або заперечують наявність певних ситуацій фактичного, реального характеру.

Дефінієндум – це поняття, зміст якого розкривають у визначенні.

Дефінієнс – це поняття, за допомогою якого розкривають зміст дефінієндуму у визначенні.

Дискусія – це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні та порівнянні різних точок зору, у знаходженні правильного розв'язання спірного питання.

Диспут – це публічна суперечка з приводу наукового або суспільно важливого питання.

Дихотомічний поділ – це вид поділу, в якому підставою є ознака, притаманна лише частині предметів, що входять до обсягу подільного поняття. Дихотомічний поділ здійснюють виходячи з наявності або відсутності цієї ознаки у предметів. У результаті такого поділу отримуємо лише два члени поділу, які знаходяться у відношенні протиріччя.

Діалектична логіка є наука про закони і форми теоретичного мислення.

Доведення (доказ) – це встановлення істинності якогось положення з використанням логічних засобів та положень, істинність яких доведено заздалегідь.

Доведення від протилежного – це непряме дедуктивне міркування, в якому істинність деякого висловлювання обґрунтовують на підставі того, що із заперечення цього висловлювання за допомогою інших міркувань виводять протиріччя.

Еквіваленція – це логічний сполучник, який є істинним у тих випадках, коли логічні значення його складників збігаються. Цей логічний сполучник хибний, коли логічні значення його складників не збігаються.

Еквівокація – це логічна помилка, яка має місце тоді, коли у міркуваннях не виконують вимогу заборони зміни значень мовних виразів, хоч би скільки разів їх не повторювали.

Екстенсійний контекст – це контекст, в якому не порушено принцип взаємозамінюваності.

Загальне поняття – це поняття, обсягом якого є клас однорідних предметів.

Загальне судження – це судження в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у всього класу предметів.

Закон виключеного третього – це закон логіки, який формулюють так: з двох висловлювань, в одному з яких стверджують те, що заперечують у другому, одне є неодмінно істинним, тобто істинне або саме висловлювання, або його заперечення.

Закон достатньої підстави – це закон логіки, який формулюють так: усяка думка, щоб стати достовірною, повинна бути обґрунтована іншими думками, істинність яких доведена чи очевидна.

Закон протиріччя (несуперечності) – це закон логіки, який формулюють так: ніяке висловлювання не може бути істинним одночасно із своїм запереченням.

Закон тотожності – це закон логіки, який формулюють так: будь-яке висловлювання є тотожним саме собі.

Закрите запитання – це запитання, на яке можна дати обмежену кількість відповідей.

Заперечення – це логічний сполучник, який творить з істинного висловлювання хибне, а з хибного – істинне.

Заперечне судження – це судження, в якому заперечують наявність ознаки у предмета.

Запитання – це висловлювання, в якому міститься вимога певної інформації від людини, до якої звертаються.

Засновки – це висловлювання, в яких міститься вихідне, відоме знання.

Збірне поняття – це поняття, елементами обсягу якого є класи предметів.

«Зведення до абсурду» – це непряме дедуктивне міркування, в якому хибність деякого висловлювання обґрунтовують на підставі того, що з цього висловлювання за допомогою інших міркувань виводять протиріччя.

Звичайне контекстуальне визначення – це вид неявного визначення, в яких контекстом є звичайний уривок будь-якого тексту.

Зв'язка – це частина судження, яка вказує на відношення між суб'єктом та предикатом.

Зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких їх узагальнюють та виокремлюють у класи.

Знак – це матеріальний об'єкт, яким у процесі спілкування та мислення людей замішують інший об'єкт, який позначають.

Знаки-індекси – це знаки, значення яких повністю визначене тим контекстом, в якому їх застосовують.

Знаки-символи – це знаки, які фізично ніяк не пов'язані з предметами, що їх вони позначають. Їхні значення встановлюють переважно за умовною згодою. У зв'язку з цим вони набувають статусу умовного позначення та всезагального правила.

Знаковий процес (семіозис) – це процес, в якому щось функціонує як знак.

Іконічні знаки – це знаки, значення яких повністю визначене тим предметом, якому вони відповідають.

Ім'я – це мовний знак, що позначає предмет.

Імплікація – це логічний сполучник, який є хибним лише в одному випадку, коли перше висловлювання (антецедент) істинне, а друге висловлювання (консеквент) – хибне. У всіх інших випадках імплікація істинна.

Індуктивне міркування – це правдоподібне міркування, в якому здійснюється перехід від знання про окремі предмети або частину предметів певного класу до загального знання про весь клас предметів.

Індукція – це умовивід, у якому на підставі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас у цілому.

Інтенсійний контекст – це контекст, в якому порушено принцип взаємозамінюваності.

Істинне судження – це вид судження, у якому зв'язок понять правильно відбиває реальні властивості та відносини.

Категорії – це поняття з гранично широким обсягом, які не мають роду і не піддаються узагальненню.

Класифікація – це багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу.

«Коло у визначенні» – це логічна помилка, яка має місце, коли дефінієндум визначають через дефінієнс, а останній, у свою чергу, визначають через дефінієндум.

Комунікація – спілкування, обмін думками, зведеннями, ідеями і т.д.

Комунікація горизонтальна – це вид комунікації, що пов'язує підрозділи однакових рівнів з метою організації їхньої спільної роботи.

Комунікація по висхідній – це вид комунікації, яка оповіщає верхні рівні про те, що робиться на нижчих рівнях, як виконуються рішення вищесточщих.

Комунікація по низхідній – це вид комунікації, що передає підлеглим рівням керуючі повідомлення про поточні задачі, зміни пріоритетів, конкретні завдання, рекомендовані процедури. Чіткість і лаконічність повідомлень цього потоку повинні сполучатися з аргументованістю й обґрунтованістю.

Конкретне поняття – це поняття, елементом обсягу якого є предмет або клас предметів.

Контекст промовляння запитання – це місце, час та інші умови, за яких відбувається діалог.

Кон'юнкція – це логічний сполучник, який є істинним лише в тому випадку, коли всі його складники є істинними. В усіх інших випадках цей логічний сполучник хибний.

Критика – це обґрунтування безпідставності процесу аргументації, який відбувся раніше.

Критика аргументів – це вид критики, спрямований на обґрунтування безпідставності (хибності або низького рівня правдоподібності) аргументів пропонента.

Критика тези – це вид критики, спрямований на обґрунтування безпідставності (хибності або низького рівня правдоподібності) тези пропонента.

Критика форми – це вид критики, спрямований на обґрунтування безпідставності форми (схеми) аргументації пропонента.

Логіка – це 1) наука про закони і форми правильного мислення; 2) наука, яка вивчає форми (схеми, структури) міркувань людей.

Логіка мислення – це система законів і форм, яким об'єктивно підкоряються елементи думки, а також їхнього зв'язку.

Логічна прагматика – це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення мовних знаків до носіїв мови у структурі логічної теорії.

Логічна семантика – це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення мовних знаків до їхніх значень у структурі логічної теорії.

Логічна форма міркування – це спосіб зв'язку висловлювань, які входять до його складу.

Логічний клас – це сукупність предметів, що мають загальні ознаки, унаслідок чого вони виражаються загальним поняттям.

Логічний синтаксис – це розділ логічної семіотики, який вивчає відношення між мовними знаками в структурі логічної теорії.

Логічно коректне запитання – це запитання, на яке можна дати правильну відповідь, завдяки якій зникає пізнавальна невизначеність запитання. На логічно некоректне запитання такі відповіді дати неможливо.

Метамова – це мова, засобами якої описують та досліджують властивості та відношення об'єктної мови.

Мислення – процес, у ході якого людина зіставляє думки, тобто міркує, робить умовивід, з одних думок виводить інші, у яких міститься нове знання.

Міркування – це розумовий процес, у ході якого на підставі наявних, відомих знань отримують нове знання.

Міркування за аналогією – це правдоподібне міркування, в якому висновок про наявність ознаки в предмета роблять на підставі його подібності в суттєвих рисах з іншим предметом.

Модальна логіка – це розділ сучасної логіки, де вивчають модальні висловлювання та їхні відношення в структурі міркувань.

Модальне висловлювання – це висловлювання, до складу якого входять модальні поняття (модальності).

Модальність – це характеристика або оцінка висловлювання, яку дають з тієї чи іншої точки зору. Це певний спосіб ставлення людини до висловлювання, яке вона виголошує.

Модуси простого категоричного силогізму – це його різновиди, які різняться кількістю та якістю засновків.

«Надто вузьке визначення» – це логічна помилка, яка має місце, коли обсяг дефінієнсу є вужчим, ніж обсяг дефінієндуму.

«Надто широке визначення» – це логічна помилка, яка виникає у випадку, коли обсяг дефінієнсу є ширшим, ніж обсяг дефінієндуму.

Наукова індукція – це індуктивне міркування, в якому висновок роблять на підставі відбору необхідних та виключення випадкових обставин.

Негативні поняття – це поняття, у змісті яких фіксують відсутність певних ознак.

Незбірне поняття – це поняття, елементами обсягу якого є окремі предмети.

Неповна індукція – це індуктивне міркування, в якому на підставі наявності ознаки в частини предметів певного класу роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

Неповний поділ – це логічна помилка, яка має місце тоді, коли сума обсягів членів поділу не вичерпує повністю обсяг подільного поняття.

Непорівнянні поняття – це поняття, які не мають спільних родових ознак.

Неправильна відповідь – це відповідь, яка не надає нової інформації стосовно проблеми, якою цікавиться той, хто запитує. Неправильна відповідь може бути тавтологічною або нерелевантною.

Неправильне міркування – це міркування в якому припущено логічних помилок унаслідок порушення правил або законів логіки.

Непряма аргументація – це обґрунтування, в якому істинність (або великий рівень правдоподібності) тези обґрунтовують шляхом встановлення хибності (або низького рівня правдоподібності) антитези.

Непряме дедуктивне міркування – це міркування, в якому висновок випливає із засновків опосередковано за допомогою додаткових міркувань.

Нерелевантна відповідь – це відповідь, яка не стосується поставленого запитання.

Несумісні поняття – це поняття, які не мають спільних елементів обсягу, тобто їхні обсяги не збігаються.

Неявне визначення – це визначення, яке не має форми тотожності дефінієндуму та дефінієнсу.

Номінальне визначення – це визначення, за допомогою якого замість опису якого-небудь предмета вводиться новий термін (ім'я), пояснюється значення цього терміна, його походження і т.п.

Об'єктна мова – це мова, за допомогою якої фіксують, описують предметну (позамовну) дійсність.

Обмеження – це логічна операція, в результаті якої здійснюють перехід від деякого поняття до поняття з меншим обсягом, але більшим змістом.

Обсяг поняття – це клас предметів, які узагальнюються у понятті, і кожному з яких притаманні ознаки, що складають зміст поняття.

Одиничне поняття – це поняття, обсягом якого є один елемент.

Одиничне судження – це судження, в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у одного предмета певного класу.

Омоніми – це слова, що збігаються за звучанням, але відносяться до різних понять.

Операційне визначення – це вид явного визначення, в якому видовою ознакою є вказівка на операцію, за допомогою якої можна розпізнати ті чи інші предмети.

Опис – це прийом, який полягає в перерахуванні низки ознак предмета з метою нестрогого виділення його з ряду схожих на нього предметів.

Опонент – це той, хто заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув пропонент.

Паралогізми – це логічні помилки, яких припускаються в міркуваннях ненавмисно (через незнання).

Передумова запитання – це вихідне знання, яке міститься у запитанні.

Перехресні поняття – це поняття, ознаки яких не виключають один одного, і тому їхні обсяги можуть частково збігатися

Підлеглими називаються такі поняття, у яких зміст першого складає частину змісту другого, а обсяг другого цілком входить в обсяг першого.

«Підміна підстави поділу» – це логічна помилка, яка має місце тоді, коли в рамках одного поділу застосовують різні підстави, за якими отримують члени поділу.

Підстава поділу – це ознака, за якою обсяг родового поняття поділяють на обсяги видових понять.

«Після цього, отже, з цієї причини» – це логічна помилка, яка виникає в індуктивних міркуваннях, коли просту послідовність подій приймають за їхній причинний зв'язок.

Повна індукція – це індуктивне міркування, в якому на підставі наявності ознаки у кожного предмета певного класу роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

Поділ – це така логічна операція, яка розкриває обсяг поняття.

Поділ за видозміною ознаки – це вид поділу, в якому підставою є ознака, притаманна всім предметам, що входять до обсягу подільного поняття. З кожним членом поділу ця ознака змінюється, тому її називають видоутворюючою ознакою.

«Поділ із зайвими членами» – це логічна помилка, яка має місце тоді, коли до членів поділу відносять поняття, обсяги яких не входять до обсягу подільного поняття.

Подільне поняття – це поняття, обсяг якого підлягає поділу.

Позитивні поняття – це поняття, у змісті яких фіксують наявність певних ознак.

Полеміка – це суперечка, де є конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей, думок. У зв'язку з цим її можна визначити як боротьбу принципово протилежних думок з якогось питання, як публічну суперечку з метою захисту, відстоювання своєї точки зору та критики протилежної.

Поняття – це думка, яка шляхом указівки на деяку ознаку виокремлює з універсуму й узагальнює в клас предмети, яким притаманна ця ознака.

Популярна індукція – це індуктивне міркування, в якому шляхом переліку встановлюється наявність ознаки у деяких предметів певного класу і на цій підставі роблять висновок про її наявність у всього класу предметів.

Порівнянні поняття – це поняття, які мають спільні родові ознаки.

Порівняння – це прийом, який застосовують для образної характеристики предмета.

«Поспішне узагальнення» – це логічна помилка, яка виникає в індуктивних міркуваннях при узагальненні без достатніх на це підстав.

Правдоподібна аргументація – це аргументація, яку будують за формами (схемами) правдоподібних міркувань.

Правдоподібне міркування – це міркування, в якому між засновками і висновком не існує відношення логічного слідування, а наявне відношення підтвердження.

Правильна відповідь – це відповідь, яка повністю або частково усуває пізнавальну невизначеність, наявну у запитанні. Правильна відповідь буває сильною та слабкою.

Правильне міркування – це міркування, в якому дотримано усіх правил та законів логіки.

Прагматичний вимір – це вимір, який фіксує відношення між знаком та його інтерпретатором у структурі знакового процесу.

Предикат – це частина судження, яка вказує на ознаки (властивості або відношення), що їх приписують суб'єкту.

Предметне значення (денотат) знака – це предмет, позначений знаком.

Принцип взаємозамінюваності – це принцип відношення іменування, який стверджує, що якщо два імені мають одне й те саме предметне значення, то їх можна замінити у висловлюванні, причому значення істинності висловлювання не зміниться.

Принцип однозначності – це принцип відношення іменування, який стверджує, що ім'я має позначати лише один предмет або клас предметів.

Принцип предметності – це принцип відношення іменування, який стверджує, що будь-яке висловлювання говорить про денотати імен, що входять до нього.

Природна класифікація – це класифікація, яку здійснюють на підставі суттєвих ознак досліджуваних об'єктів.

Пропонент – це той, хто висуває, обстоює деяку тезу.

Простий категоричний силізм – це дедуктивне міркування про відношення двох крайніх термінів на підставі їхнього відношення до середнього терміну.

Протилежні поняття – це поняття, у яких зміст одного не тільки виключає ознаки іншого, але і заміщає іншими, несумісними ознаками.

Пряма аргументація – це обґрунтування, безпосередньо спрямоване від аргументів до тези.

Пряме дедуктивне міркування – це міркування, в якому висновок безпосередньо випливає із засновків.

Пусте поняття – це поняття, обсяг якого не містить жодного елемента.

Реальне визначення – це визначення, що розкриває істотні ознаки предмета.

Рівнозначні поняття – це поняття, зміст яких відповідає один одному, а обсяги збігаються.

Розділово-категоричне міркування – це пряме дедуктивне міркування, один із засновків якого є диз'юнктивним висловлюванням, а другий засновок і висновок – це складники диз'юнктивного висловлювання або їхні заперечення.

Розрізнення – це прийом, який встановлює ознаки, що відрізняють один предмет від іншого (подібного до нього) предмета.

Семантичний вимір – це вимір, який фіксує відношення між знаком та його значенням у структурі знакового процесу.

Семіотика – це наука, яка вивчає знаки та знакові пронеси.

Силізм – це дедуктивний умовивід, у якому з категоричних суджень-посилок, зв'язаних загальним терміном, виходить третє судження – висновок.

Сильна (строга) диз'юнкція – це логічний сполучник, який є істинним у тих випадках, коли логічні значення його складників не збігаються. Цей логічний сполучник хибний, коли логічні значення його складників збігаються.

Сильна відповідь – це відповідь, яка надає повну інформацію стосовно певного запитання.

Синоніми – це слова, що відносяться до одного поняття.

Синтаксичний вимір – це вимір, який фіксує відношення між знаками в структурі знакового пронесу.

Слабка (нестрога) диз'юнкція – це логічний сполучник, який є хибним лише в одному випадку, коли логічні значення його складників хибні. В усіх інших випадках цей логічний сполучник істинний.

Слабка відповідь – це відповідь, яка лише частково усуває незнання: інформація, що надана такою відповіддю, неповна.

Смислове значення (смысл) знака – це зміст знака, який засвоюють у процесі його розуміння.

Софізми – це логічні помилки, яких припускаються в міркуваннях навмисно з метою введення в оману опонента, обґрунтування неправдивого твердження, якоїсь нісенітниці тощо.

Спростування – це встановлення хибності якогось положення з використанням логічних засобів та положень, істинність яких доведено заздалегідь.

Стверджувальне судження – це судження, в якому стверджують наявність ознаки у предмета.

«Стрибок у поділі» – це логічна помилка, яка має місце тоді, коли члени поділу не є одно порядковими видами.

Суб'єкт – це частина судження, яка вказує на предмет думки.

Судження – це думка, яка розкриває зв'язок між предметами та їхніми ознаками через ствердження або заперечення.

Судження відношення (релятивні) – це судження, що виражають різні відносини між предметами за змістом, величиною, часом, причинною, залежністю й ін.

Судження включення – це судження, що виражають приналежність предмета до класу предметів.

Судження властивості (атрибутивні) – це судження, у яких стверджується чи заперечується приналежність будь-яких властивостей, ознак предмету.

Судження існування (екзистенційні) – це судження, що покликані вирішувати питання про наявність предмета нашої думки – будь-якого явища природи, суспільства чи духовного життя.

Сумісні поняття – це поняття, які мають спільні елементи обсягу, тобто їхні обсяги повністю або частково збігаються.

Суперечка – це процес обміну протилежними думками.

Суперечні поняття – це поняття, у яких зміст одного заперечує зміст іншого, не затверджуючи будь-яких інших ознак.

Супідрядні поняття – це поняття, які будучи однаково загальними, підпорядковуються більш загальному родовому поняттю.

Суто умовне міркування – це пряме дедуктивне міркування, засновки та висновки якого є імплікативними висловлюваннями.

Тавтологічна відповідь – це відповідь, яка містить інформацію, наявну в запитанні.

«Тавтологія» – це логічна помилка, яка має місце, коли дефінієндум і дефінієнс виражено однаковими словами.

Теза – це положення, істинність або високий рівень правдоподібності якого необхідно обґрунтувати в процесі аргументації, чи хибність або низький рівень правдоподібності якого необхідно обґрунтувати в процесі критики.

Теоретична семіотика – це семіотика, яка вивчає найзагальніші властивості та відношення, притаманні будь-яким знаковим системам, незалежно від їхнього матеріального втілення.

Узагальнення понять – це логічна операція, в результаті якої здійснюють перехід від деякого поняття до поняття більшого обсягу, але меншого за змістом.

Умовивід – форма мислення, за допомогою якої з одного чи декількох суджень за необхідності виводиться нове знання про предмети реального світу.

Умовно-категоричне міркування – це пряме дедуктивне міркування, один із засновків якого – це імплікативне висловлювання, а інший засновок і висновок – це складники імплікативного висловлювання або їхні заперечення.

Умовно-розділове міркування – це пряме дедуктивне міркування з кількома імплікативними засновками та одним диз'юнктивним засновком.

Фігури простого категоричного силогізму – це його різновиди, які відрізняються положенням середнього терміну.

Форма (схема) аргументації / критики – це спосіб, який застосовують для аргументації / критики тези.

Формалізація – це побудова моделі, в якій змістовним міркуванням відповідають їхні формальні аналоги.

Формалізована мова – це спеціальна штучна мова, в якій вирази природної мови заміняють на спеціальні символи, за якими закріплюють певні значення.

«Хибна аналогія» – це помилка, яка має місце в суперечці, коли той, хто дискутує для захисту своєї точки зору застосовує аналогію, порівнюючи предмети, в яких практично відсутні спільні ознаки.

Часткове судження – це судження, в якому стверджують або заперечують наявність ознаки у деяких предметів певного класу.

Члени поділу – це видові поняття, які отримують унаслідок поділу.

Штучна класифікація – це класифікація, яку здійснюють на підставі несуттєвих ознак досліджуваних об'єктів.

Явне визначення – це визначення, яке має форму тотожності дефінієндуму та дефінієнсу.

Глосарій потребує опрацювання в індивідуальному словнику та складання навчальних тестів відповідності.

ТЕМА 4.

Ораторське мистецтво у судовій промові (2 години)

Мета: з'ясувати особливості судової промови, як процесуальної діяльності, визначеної законом, та важливого чинника впливу на судові

рішення, розкрити засади та функції судової промови та особливості мислення і мовлення.

План заняття

1. Предмет, засади і функції судової промови.
2. Психологічні, етичні та логічні засади судової промови.
3. Спілкування із судовою аудиторією.

Теми рефератів

1. Судова промова та її ознаки.
2. Логічні основи судової промови.

Контрольні запитання до теми

1. Хто бере участь у судових дебатах у кримінальному процесі?
2. Хто бере участь у судових дебатах у цивільному процесі?
3. Кого заслуховують на засіданні суду в адміністративному процесі?
4. Що повинен з'ясувати судовий ритор, виступаючи з промовою в адміністративній справі?
5. Що входить до предмета судової промови в суді другої інстанції?
6. В чому полягає психологічна засада судової промови?
7. В чому полягають етична і логічна засади судової промови?
8. Що таке комунікативна функція судової промови і в чому вона полягає?
9. Які прийоми можуть використовувати судові ритори для встановлення контакту з учасниками судового процесу, публікою у залі судового засідання?
10. Яке значення має пауза при виголошенні судової промови?
11. Що дає зміна темпу промови, модуляція голосу?
12. Які засоби мовної виразності ви можете назвати?
13. Що дає звернення судового ритора до слухачів із запитанням?

14. Яке значення мають жести, міміка, рухи для судового риторика і в чому вони можуть проявлятися?

15. Які канали впливу риторика на судову аудиторію ви знаєте? Які прийоми словесної наочності можете назвати?

Методичні рекомендації

Знайомство з даною темою варто розпочати з визначення поняття судової промови, зважаючи на те, що її зміст та форма визначаються загальними принципами судочинства.

Необхідно звернути увагу на те, що предмет судової промови залежить від справи, що розглядається (кримінальна, адміністративна, цивільна, господарська).

Аналізуючи питання теми, доцільно дати характеристику судовим промовам залежно від типу судової інстанції, де вони проголошуються.

Необхідно запам'ятати, що зважаючи на головну характеристику судової промови, а саме – те, що вона є процесуальною діяльністю, визначеною законом, тобто правовим актом, – виокремлюють велику кількість судових промов.

У процесі вивчення питань теми необхідно виділити та схарактеризувати основні засади судової промови, а саме: психологічні, етичні та логічні. Важливо також з'ясувати їх взаємозв'язок з комунікативною та інформативною функціями судової промови.

Необхідно звернути увагу на той факт, що процесуальна діяльність учасників судочинства є, передусім, психологічним актом. Зважаючи на те, що з психологічної точки зору судові дебати є формою мовленнєвого спілкування учасників судового процесу, способом передачі інформації, засобом переконання суду, учасників процесу у правильності висунутих суб'єктами дебатів тез і обґрунтованості висунутих ними рішень, обов'язково треба зупинитися на аналізі таких прийомів, як голосові, засоби мовної виразності, жести, міміка та рухи, що у поєднанні уможливають зосередження уваги

судової аудиторії. Важливо також розглянути і схарактеризувати словесну наочність та її види (тропи, афоризми, сарказми, іронію та ін.), навівши приклади.

Рекомендована література: [3, 4, 5, 6, 19, 22, 30, 34].

ТЕМА 5.

Підготовка та розгортання судової промови (2 години)

***Мета заняття:** з'ясувати особливості процесу підготовки судової промови; розкрити значення підготовки судової промови, як важливої складової частини професійної діяльності юриста.*

План заняття

1. Аналіз та систематизація матеріалів і письмова підготовка судової промови.
2. Поняття і структура доказу в публічному виступі.
3. Поняття про аргументацію. Форма та види аргументації.

Теми рефератів

1. Доказ у публічному виступі.
2. Поняття та зміст аргументаційної діяльності.

Контрольні запитання до теми

1. Що є головним положенням (висновком) судової промови?
2. Що є головним висновком звинувачення в теорії і на практиці?
3. З яких етапів складається підготовка судової промови?
4. Як збираються матеріали в процесі вивчення кримінальної справи?
5. Що таке наглядове провадження?
6. Що таке адвокатське досье?

7. Як перевіряються докази та їх джерела?
8. Які правила оцінки доказів та їх джерел?
9. Навіщо перевіряти факти з точки зору протилежної сторони?
10. Навіщо звертати увагу на негативні факти при аналізі доказів?
11. Що являє собою безпосередня підготовка судової промови?
12. Коли займається судовою підготовкою промови судовий ритор у невеликих справах?
13. Від чого залежить обсяг письмової підготовки промови судовим ритором?
14. Як будувати тези судової промови при доказуванні алібі підсудного?

Методичні рекомендації

Вивчення даної теми доцільно розпочати з аналізу особливостей підготовки судової промови. При цьому необхідно чітко усвідомлювати, що її підготовка є одним із основних елементів судової риторики зі своїми етапами та структурою, адже виступ на процесі фахівця без відповідної підготовки є грубим порушенням професійної етики та нерозумінням свого службового обов'язку. У зв'язку із цим процес підготовки судової промови є важливою складовою професійної діяльності юриста.

Розкриваючи зміст першого питання доцільно акцентувати увагу на важливості першого етапу підготовки судової промови, що є результатом судового слідства. Важливо також усвідомити особливості другого етапу підготовки судової промови, що є не менш важливим, адже передбачає аналіз як доказів (фактичних даних, відомостей), так і процесуальних джерел, що містяться у показах свідків і потерпілих, висновку експерта, показах підозрюваного, обвинуваченого та підсудного. При цьому необхідно запам'ятати, що у процесі підготовки важливим є аналіз розділу «Докази і доведення» КПК України.

Розглядаючи питання теми важливо також вміти схарактеризувати саме поняття систематизації, необхідною умовою якої є висунення фундаментальної

ідеї, що здатна привести знання до логічної єдності. При цьому необхідно зрозуміти, що вихідним пунктом процесу систематизації є прийняття певних принципів, що формулюють фундаментальну ідею. Окрему увагу варто приділити етапу письмової підготовки судової промови, як одного із необхідних та важливих компонентів промови.

У процесі вивчення теми не можна оминати аналіз основних законів логічного мислення, адже групування думок навколо центральної ідеї досягається за допомогою зосередження всіх засобів діалектичної і формальної логіки, що вивчають закони логічного мислення. Володіння вмінням логічного доведення передбачає знання структури доказу і вимог до його побудови. Важливо також зосередити увагу на розгляді законів і прийомів логічного мислення та розкрити їх значення для судової практики.

У процесі вивчення теми необхідно вміти характеризувати аргументи, що відіграють роль підвалин, на яких ґрунтується будова доказу. Важливо запам'ятати, що судді оцінюють правильність думки прокурора та адвоката, насамперед, за ступенем значущості та цінності фактичного матеріалу. У зв'язку із цим сила аргументів та їх переконливість набувають особливого значення у процесі повного внутрішнього переконання суддів.

Рекомендована література: [7, 11, 14, 24, 25, 28, 32].

ТЕМА 6.

Ораторське мистецтво у промові державного обвинувача (2 години)

Мета заняття: з'ясувати особливості промови прокурора в судових дебатах, як процесуальної діяльності, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; простежити етапи процесу підготовки промови державного обвинувача розкрити її зміст і призначення.

План заняття

1. Зміст і побудова обвинувальної промови.
2. Вступна частина промови.
3. Виклад фактичних обставин злочину (фабула справи).
4. Аналіз і оцінка зібраних у справі доказів.
5. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного.
6. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.
7. Заключна частина промови.
8. Промова прокурора при відмові від обвинувачення.

Тема реферату

1. Особливості промови державного обвинувача.

Контрольні запитання до теми

1. Що таке обвинувальна промова прокурора?
2. Які питання покликаний висвітлити прокурор у своїй обвинувальній промові?
3. Яка структура обвинувальної промови?
4. Що таке експозиція обвинувальної промови?
5. Якою повинна бути вступна частина обвинувальної промови?
6. Які ви знаєте способи і прийоми побудови обвинувальної промови і від чого вони залежать?
7. Що таке змішаний спосіб викладу фактичних обставин справи і коли він рекомендується?
8. Коли рекомендується об'єднувати виклад фабули справи з аналізом і оцінкою доказів?
9. Яке джерело доказів найпоширеніше в судовій практиці і які обставини необхідно враховувати при його аналізі?
10. Які різновиди показань підсудного ви знаєте?

11. Що таке самообмова і що повинен враховувати прокурор при аналізі самообмови?
12. Що таке алібі і на кому лежить обов'язок його перевірки і спростування?
13. Які особливості аналізу показань потерпілого?
14. Що повинен зробити прокурор при незгоді з висновком експерта?
15. Які недоліки при аналізі й оцінці доказів найчастіше мають місце в судових промовах?
16. Навіщо прокурору обґрунтовувати кваліфікацію злочину?

Методичні рекомендації

У процесі вивчення даної теми варто особливу увагу приділити аналізу поняття обвинувальної промови державного обвинувача, що містить остаточні і кінцеві висновки, до яких він дійшов у результаті судового розгляду справи та у якій підводяться підсумки обвинувальної діяльності. Зважаючи на те, що виступ прокурора з обвинувальною промовою є одним з найбільш відповідальних етапів підтримання обвинувачення, розглядаючи дане питання, необхідно звернути увагу на те, що промова прокурора у судових дебатах, в якій підтримується державне обвинувачення, містить аналіз доказів, висловлення міркувань щодо кваліфікації злочину, міру покарання та інші питання, що мають значення для винесення законного і обґрунтованого вироку.

У процесі вивчення теми доцільно зупинитись на аналізі основних різновидів вступної частини промови, залежно від виду справи, що розглядається. Необхідно звернути увагу на важливості використання прикладів (показати ефективність різних видів), що уможливають відновлення у пам'яті присутніх загальної картини злочину, чіткіше окреслення його основних рис та підготовку слухачів до сприйняття. Варто зупинитись на аналізі способів викладу фактичних обставин справи, зокрема, хронологічному, систематичному та змішаному.

Важливо зрозуміти значення у підготовці обвинувальної промови аналізу і оцінки зібраних у справі доказів, адже саме у цій частині доводиться сама

подія злочину і винуватість підсудного у його скоєнні. Саме аналіз та оцінка доказів дають змогу переконати суд у правильності позиції прокурора та змусити прислухатися до його думки. У зв'язку із цим важливо проаналізувати поняття доказовості. Варто звернути увагу на те, що взагалі виклад фактичних обставин справи, аналіз і оцінка доказів зазвичай переплітаються і є тісно пов'язаними один з одним, а тому деякі юристи, як практики, так і теоретики, рекомендують об'єднувати ці частини промови.

У процесі вивчення теми варто також зупинитись на аналізі важливості дотримання прокурором вимог кримінального законодавства, при обґрунтуванні питання щодо кваліфікації злочину та дотримання вимог щодо характеристики підсудного.

Рекомендована література: [3, 6, 22, 24, 34, 38].

ТЕМА 7.

Захисна промова: особливості ораторського мистецтва (2 години)

***Мета:** розкрити особливості судової промови захисника в судових дебатах, як процесуальної діяльності з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого; проаналізувати етапи підготовки промови захисника.*

План заняття

1. Зміст захисної промови адвоката.
2. Вступна частина захисної промови.
3. Установлення фактичних обставин справи, аналіз і оцінка доказів.
4. Обґрунтування кваліфікації злочину.
5. Характеристика особи підсудного.
6. Міркування про цивільний позов, міру покарання.

7. Заключна частина захисної промови.

Реферати на тему

1. Захисна промова адвоката.
2. Видатні захисники в історії України.

Контрольні запитання до теми

1. Які фактичні обставини справи повинен висвітлювати адвокат, виступаючи із захисною промовою ?
2. У яких випадках виклад фактичних обставин справи особливо доречний?
3. Чому аналіз і оцінка зібраних у справі доказів складає, як правило, основну частину захисної промови?
2. Яка тема захисної промови частіше звучить у залі судового засідання?
3. Які ситуації найбільш поширені в судовій практиці при обґрунтуванні кваліфікації злочину?
4. Про що може захисник просити суд, коли не заперечує факту здійснення підсудним злочину?
5. Про що може говорити захисник у заключній частині промови?
6. Чи може виступати захисник з реплікою, якщо прокурор вимовиться від неї? Мотивуйте обидва варіанти.

Методичні рекомендації

Розглядаючи дану тему слід проаналізувати КПК України, у якому міститься чіткий перелік випадків обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. Аналізуючи питання, потрібно звернути увагу на те, що захисна промова містить низку важливих складових: тему виступу, матеріали кримінальної справи та позицію, яку займає захисник у конкретній справі.

Зважаючи на те, що зміст, як правило, містить два основних елементи –

факти і оцінні міркування, побудову захисної промови варто здійснювати відповідно до промови прокурора, що передбачає план, логічну послідовність і зв'язок частин. У промові виділяють декілька важливих складових, а саме:

- вступна частина;
- аналіз фактичних обставин справи;
- обґрунтування кваліфікації злочину;
- характеристика особи підсудного;
- міркування про цивільний позов, міру покарання.

У процесі вивчення теми важливо проаналізувати основні різновиди вступної частини промови, зокрема:

- оцінку суспільно-політичного значення справи, що розглядається,
- вказівку на специфічні особливості кримінальної справи,
- виклад програми промови,
- звернення до окремих положень промови прокурора,
- характеристику особи підсудного тощо.

Розглядаючи інші питання необхідно звернути увагу на те, що виступ адвоката із захисною промовою в суді повинен висвітлювати передбачені кримінально-процесуальним законом обставини, установлення яких є необхідним для вирішення кримінальної справи, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі.

Розглядаючи четверте питання доцільно звернути увагу на те, що правильна кваліфікація злочину є однією з гарантій здійснення правосуддя, оскільки кримінальній відповідальності і покаранню підлягає лише та особа, яка є винною у вчиненні передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння. Питання щодо кваліфікації злочину ставиться захисником тоді, коли обвинувачення є повністю або частково визнаним, а кваліфікація злочину, запропонована слідчим, заперечується. У зв'язку із цим особливу увагу необхідно звернути на те, що правові міркування адвоката мають бути аргументованими, а висновки – обґрунтовані лише перевіреними доказами. У той же час завданням захисника є розкриття внутрішнього світу підсудного,

його світогляду і світосприйняття, зрозуміти його психологію, переживання і пояснити їх суддям.

Важливо також зрозуміти, що у цивільному позові та мірі покарання захисникові важливо з'ясувати критерій, що визначає заподіяну шкоду, адже дуже часто від правильного вирішення питання щодо шкоди залежить кваліфікація злочину.

У процесі вивчення теми важливо також зрозуміти значення заключної частини захисної промови, яка є обов'язковою у кожній судовій промові. Так, зокрема, у великих захисних промовах буває корисним підсумувати висновки захисту. У той же час якщо прокурор відмовляється підтримувати обвинувачення і просить суд виправдати підсудного, це не звільняє захисника від обов'язку мотивувати у своїй захисній промові необхідність виправдання, а в заключній частині промови подати суду своє прохання. Захисникові необхідно вміти формулювати висновки на стільки переконливо, щоб суду стало очевидним, що виправдання у цьому випадку є єдино правильним шляхом правосуддя.

Рекомендована література: [3, 6, 22, 24, 34].

РОЗДІЛ 2.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

ТЕМА 1.

Поняття та зміст аргументаційної діяльності

Питання для самоконтролю

1. Поняття про аргументацію. Форма аргументації.
2. Види аргументації.
3. Поняття про критику. Структура критики. Види критики.
4. Особливості аргументації і критики в юридичній практиці.
5. Типи правил в аргументації та критиці.

Практичні завдання

1. Скласти пояснювальну промову з виступом до 5 хвилин на задану тему.
2. Скласти тезисний план виступу, спрямованого на доведення заданого положення.
3. Скласти пояснювальну промову з виступом до 5 хвилин на задану тему.
4. Скласти тезисний план виступу, спрямованого на доведення заданого положення.

РОБОТА З ГЛОСАРІЄМ

1. Знайдіть у глосарії терміни (не менше 10), які розкривають цю тему і складіть тест відповідності.

ТЕМА 2.

Еристика як різновид комунікативного процесу в суді

Питання для самоконтролю

1. Визначення суперечки. Види суперечок.
2. Значення еристики для юристів.
3. Поняття про маніпулювання.

Практичні завдання

1. Разом із товарищем скласти діалог-суперечку на задану тему
2. Скласти агітаційну промову на задану тему із застосуванням різноманітних засобів маніпулювання.

РОБОТА З ГЛОСАРИЄМ

ТЕМА 3.

Підготовка та побудова судової промови

Питання для самоконтролю

1. Предмет судової промови. Види, засади та функції судової промови.
2. Підготовка судової промови.
3. Побудова переконливої судової промови як різновид аргументаційної діяльності.

Практичні завдання

1. Порівняти етапи підготовки до судової промови в суді першої та апеляційної інстанцій.
2. Скласти план обвинувальної промови прокурора та його промови в разі відмови від підтримання обвинувачення.

РОБОТА З ГЛОСАРИЄМ

ТЕМА 4.

Особливості обвинувальної та захисної судових промов

Питання для самоконтролю

1. Зміст та побудова обвинувальної та захисної промов.
2. Промова прокурора при відмові від обвинувачення. Альтернатива в захисній промові.
3. Репліка прокурора та захисника як засіб переконуючої дії.

Практичні завдання

1. Визначити основні складові елементи судової промови по кримінальній та цивільній справам.
2. Скласти обвинувальну та захисну промови за заданою правовою ситуацією.
3. Складіть порівняльний план промов прокурора та захисника.
4. Запишіть основні тези судової промови захисника по наступній правовій ситуації: 18-річний М. викрав із радіокабінету своєї школи 20 радіоламп та деякі прилади, чим заподіяв школі матеріальні збитки. На слідстві М. пояснив, що він дуже любить радіотехніку, збирався сконструювати свій радіоприймач, але для цього не вистачало певних радіодеталей. З цією метою він і викрав із шкільного кабінету. Крадіжка була скоєна М. до виповнення йому повноліття. У характеристиці за підписом директора школи визначено, що М. захоплюється фізикою, раніше за ним подібних вчинків не спостерігалось, в навчанні наполегливий і дисциплінований. Суд виніс постанову, якою справу було закрито, а до М. був застосований примусовий виховний захід, згідно з яким М. повинен був відшкодувати вартість викраденного.

РОБОТА З ГЛОСАРІЄМ

ТЕМА 5.

Особисті риси оратора як чинник переконливої судової промови

Питання для самоконтролю

1. Психологічні прийоми переконуючої дії в судових промовах.
2. Невербальні прийоми впливу.
3. Необхідні якості судового оратора.

Практичні завдання

1. Надати опис ідеального прокурора та захисника.
2. Скласти план самовдосконалення як оратора.

РОБОТА З ГЛОСАРИЄМ

РОЗДІЛ 3.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Програма курсу містить в собі теоретичне осмислення законів мислення і мовлення, механізмів продукування тексту усного й писемного. Основна мета – це формування у студентів не тільки базових знань з теорії судового красномовства, але і оволодіння студентами системою основних понять судової риторики та практичними навичками і вміннями. В сучасних умовах навчального процесу великого значення набуває самостійна робота студентів, спрямована не тільки на краще засвоєння ними фактичного матеріалу, а й на вміння аналізувати його та робити певні висновки та узагальнення.

Згідно навчального плану дана дисципліна вивчається в обсязі 90 годин (3 кредити ЄКТС). На аудиторні заняття відводиться 30 годин: 16 – лекційні, 14 – семінарські заняття. Решта програмного матеріалу (60 годин) вивчається студентами самостійно, а, отже, потребує певних методичних рекомендацій викладачів на допомогу ефективнішого та якіснішого засвоєння матеріалу.

Методичні рекомендації по організації та виконанню самостійної роботи розроблені на основі освітньо-професійних програм та проектів галузевого стандарту, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України, та робочої програми курсу «Основи ораторського мистецтва», яка розроблена на кафедрі права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Дані методичні рекомендації визначають об'єм матеріалу, який виноситься на самостійне вивчення в рамках конкретних тем курсу, основні навчальні проблеми, які повинен вирішити студент, методичні поради з організації самостійної навчальної роботи, проблемні питання для самоконтролю.

До кожної із зазначених тем подається розширений список літератури. Слід зазначити, що перелік літератури носить рекомендаційний характер.

Студент на власний розсуд може використовувати й іншу літературу, але при цьому слід ґрунтовно, вповні розкрити зазначену тему.

Рекомендується не обмежуватися лише суто теоретичним підходом до опанування навчального матеріалу, а по можливості звертати увагу на міжпредметні зв'язки: залучати до розгляду тих чи інших навчальних тем, отримані раніше, знання з таких навчальних дисциплін як «Філософія», «Історія світової культури», «Історія релігії» тощо.

Самостійна робота студентів має за мету більш глибоке засвоєння ними теоретичних та аналітичних основ спецкурсу, розвиток творчого мислення, набуття навиків та вмінь у самостійному виборі різних методів пізнання. Самостійна робота тісно узгоджується з лекційним курсом і проводиться за усіма основними темами. Самостійна робота передбачає конкретні визначені викладачем питання теми, які студент готує самостійно. Наслідки самостійної роботи студенти викладають у рефератах, повідомленнях на семінарських заняттях, у співбесідах з викладачем. Працюючи самостійно, слід скористатися підручниками, посібниками, науково-довідниковими виданнями, можливостями Інтернету.

Додаткова тематика рефератів

1. Паралогізми, софізми і парадокси в суперечках.
2. Мистецтво задавання запитань.
3. Психологічні прийоми маніпулювання в суперечках.
4. Техніки нейро-лінгвістичного програмування в суперечках.
5. Історія становлення еристики.
6. Видатні юристи про мистецтво суперечки.
7. Суперечка як вид комунікації.
8. Етичні та правові норми суперечок.
9. Поняття ,структура та види критики.
10. Особливості аргументації і критики в юридичній практиці.
11. Репліка прокурора та захисника як засіб переконуючої дії.
12. Психологічні прийоми переконуючої дії в судових промовах.
13. Невербальні прийоми впливу.
14. Необхідні якості судового оратора.

Методичні вказівки до написання рефератів

Навчальний реферат – це письмова робота, в якій у стислій формі на основі опрацювання наукової та методичної літератури розкривається конкретна проблема чи окремий аспект теми дисципліни.

Реферат складається з плану і таких складових частин: вступ, основна частина (включає розділи і підрозділи), висновки, список використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, її значення для поглибленого опанування програмного матеріалу, визначається мета та дослідницькі завдання реферату, об'єкт дослідження, загальні методи розкриття теми.

Основна частина може складатися з кількох розділів. В одному з них, як правило, розглядаються рівень дослідженості, характеризуються різні точки зору на проблему. В інших розділах розкривається зміст обраної теми, лається опис та аналіз опрацьованого матеріалу, оцінка тих чи інших процесів і явищ, робляться узагальнення щодо окремих аспектів проблеми.

Важливою структурною частиною реферату є висновки. В них лаконічно, без аналізу і обґрунтування робляться узагальнення і формулюються результати виконаної роботи. Висновки засвідчують здатність студента до самостійних узагальнень.

У кінці реферату наводиться список використаної літератури та джерел: документи, монографії, наукова література, періодичні статті.

Оформлення реферату. Обсяг реферату 10–15 сторінок. Подається у друкованому вигляді. Розмір лівого поля до 30 мм, правого – не менше 10 мм, верхнього та нижнього – 20 мм.

Тренувальні тести

1. Судове (юридичне) красномовство - це:

- а) ораторська діяльність науковця та викладача, який доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки;
- б) ораторські виступи учасників судочинства в процесі розгляду судової справи з позицій законодавства;
- в) проповіді, бесіди, напучення, коментування Біблії у практиці різноманітних християнських конфесій.

2. Послідовність етапів підготовки судової промови:

- а) аналітичний, стратегічний, тактичний, редакційний;
- б) тактичний стратегічний, аналітичний, редакційний;
- в) аналітичний, тактичний, редакційний, стратегічний,;

3. При розгляді справи привертають увагу до невідповідностей і викривлень реальності, які мають місце у виступах тих чи інших учасників судових дебатів:

- а) репліки;
- б) суперечки;
- в) промови.

4. Доказ:

- а) Логічна операція обґрунтування істинності якого-небудь положення (судження) за допомогою інших істинних суджень.
- б) положення, правильність якого треба довести;
- в) це розчленування, розкладання подумки або реально цілого на частини, елементи, компоненти,

5. Автор книги «Драми життя. Захисні промови»

- а) С. Андрієвський.
- б) А. Коні.
- в) М. Карабчевський.

6. Вважав, що першою умовою успіху оратора є жвавість, другою - жвавість, третьою - жвавість;

- а) Демосфен;
- б) Клеон;
- в) Молон.

8. Першим з великих ораторів Афін був:

- а) Корақ;
- б) Лісій;
- в) Перікл.

9. «Про оратора», «Брут», «Оратор», філософські «Тулусканські бесіди» - це твори:

- а) Цицерона;
- б) Цезаря;
- в) Квінтіліана

10. Два протилежні судження про один і той самий предмет не можуть бути одночасно істинними це:

- а) закон тотожності;
- б) закон несуперечності;
- в) закон виключеного третього.

11. Дискусія:

- а) це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні й порівнянні

різних точок зору, у знаходженні правильного рішення спірного питання.

б) це суперечка, в якій є конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей і думок.

12. Найвидатнішим ритором і найкращим українським оратором кін. XVII-поч. XVIII ст. вважають:

- а) Стефана Яворського;
- б) Антонія Радивиловського;
- в) Феофана Прокоповича.

13. Функції судової промови:

- а) виховна;
- б) комунікативна;
- в) політична
- г) логічна;
- д) інформативна;

14. Творець теорії суперечки:

- а) Платон;
- б) Ісократ;
- в) Арістотель.

15. Давні греки мали особливу форму покарання - це:

- а) остракізм (у перекладі з гр. - черепок);
- б) ареопагу (за законами аристократичної ради);
- в) віче.

16. Закон виключеного третього стосується:

- а) протилежних суджень;
- б) суджень, які не протирічать один одному;

17. Судова промова це:

- а) процесуальна діяльність, визначена законом, та, відповідно правовий акт;
- б) важливий, процесуально допустимий чинник впливу на судові рішення;
- в) це промова, звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінальної, цивільної, адміністративної справи, в якій містяться висновки щодо тієї чи іншої справи.

18. Засади судової промови:

- а) логічні;
- б) політичні;
- в) психологічні
- г) комунікативні
- д) етичні;

19. Похідні докази:

- а) припущення свідків;
- б) свідчення за чутками;
- в) висновок експерта

20. Обов'язок перевірки алібі лежить на:

- а) захисникові;
- б) прокуророві;
- в) підсудному;

21. Альтернатива в питанні про кваліфікацію злочину з боку прокурора:

- а) допустима;
- б) недопустима;

22. Полеміка :

а) це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні й порівнянні різних точок зору, у знаходженні правильного рішення спірного питання.

б) це суперечка, в якій є конфронтація, протистояння, протиборство сторін, ідей і думок.

РОЗДІЛ 4.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Предмет і функції ораторського мистецтва.
2. Роди та види ораторського мистецтва: загальна характеристика.
3. Види соціально-політичного красномовства, їх характеристика.
4. Види академічного красномовства, їх характеристика.
5. Види юридичного красномовства, їх характеристика.
6. Види ділового красномовства, їх характеристика.
7. Види соціально-побутового красномовства, їх характеристика.
8. Закони ораторського мистецтва: загальна характеристика.
9. Концептуальний закон ораторського мистецтва.
10. Характеристика закону аудиторії.
11. Стратегічний закон ораторського мистецтва.
12. Тактичний закон ораторського мистецтва.
13. Мовний закон ораторського мистецтва.
14. Закон ефективної комунікації ораторського мистецтва.
15. Системно-аналітичний закон ораторського мистецтва.
16. Історія виникнення ораторського мистецтва у Стародавній Греції.
17. Історія розвитку ораторського мистецтва у Стародавньому Римі.
18. Розвиток ораторського мистецтва у добу Середньовіччя та Відродження.
19. Розвиток ораторського мистецтва у Новий час.
20. Сучасний стан розвитку риторики.
21. Історія розвитку ораторського мистецтва в Україні.
22. Вимоги до оратора.
23. Функції оратора як організатора та керівника процесом мислиннево-мовленнєвої діяльності аудиторії.
24. Індивідуально-психологічні якості та мовні типи оратора.
25. Фази та етапи діяльності оратора.

26. Поняття «аудиторія», її головні характеристики.
27. Соціальна характеристика аудиторії.
28. Індивідуально-особистісна характеристика аудиторії.
29. Психологічна характеристика аудиторії.
30. Формально-ситуативна характеристика аудиторії.
31. Характеристика мотивів діяльності аудиторії: матеріальних і духовних (інтелектуальних, естетичних, моральних).
32. Увага як складова психологічної характеристики аудиторії, її види та властивості.
33. Фази стану уваги аудиторії під час промови оратора.
34. Суб'єктивні та об'єктивні перешкоди контакту оратора і аудиторії та способи їх подолання.
35. Психологічні перешкоди контакту оратора й аудиторії, шляхи їх подолання.
36. Типи аудиторії за ставленням до оратора або промови.
37. Поняття стратегії оратора, структурні елементи стратегії оратора.
38. Етапи побудови стратегії оратора.
39. Поняття «тактика оратора».
40. Головні елементи тактики.
41. Визначення принципів і прийомів тактики.
42. Прийоми викладення інформації у промові оратора.
43. Засоби активізації слухачів як прояв тактики оратора.
44. Тактичні помилки, шляхи їх усунення.
45. Закони логіки як основа ораторської діяльності.
46. Основні прийоми логічного переконання.
47. Індукція і дедукція, висновок за аналогією.
48. Доведення і його структура. Види доведення.
49. Сутність спростування і його зв'язок із доведенням.
50. Теза: поняття і правила висування.
51. Аргумент: поняття і вимоги.

52. Аргументація як структурний елемент доведення.
53. Використання логічних законів у мовній практиці юристів.
54. Хитрощі логічної аргументації.
55. Логічна культура мислення.
56. Поняття «культура мови».
57. Загальні ознаки мовної культури оратора.
58. Засоби створення образності мови.
59. Види тропів.
60. Види фігур.
61. Стиль мови: поняття і види.
62. Поняття техніки мовлення.
63. Характеристика голосу: динаміка, діапазон, тембр, гнучкість, польотність, благозвучність.
64. Елементи голосового апарату: органи дихання, вібратори, резонатори й артикулятори.
65. Поняття «інтонація промови».
66. Зміст способів інтонування промови.
67. Місце міміки і жестів у техніці мовлення, їх можливості в підвищенні експресії мови.
68. Логіко-інтонаційний аналіз промови.
69. Правила логічного наголосу.
70. Характеристика мовних нот.
71. Особливості юридичного красномовства в Давній Греції.
72. Основні риси юридичного красномовства в Давньому Римі.
73. Вплив Марка Тулія Цицерона на розвиток юридичного красномовства.
74. Виникнення та розвиток російського юридичного красномовства.
75. Розвиток юридичного красномовства.
76. Юридичне красномовство України.
77. Сучасний розвиток юридичного красномовства.
78. Основні етапи підготовки юридичної промови.

79. Письмова фіксація тексту промови.
80. Форми репетиції.
81. Основні типи підготовки до виголошення промови.
82. Композиція виступу.
83. Характеристика складових композиції виступу.
84. Особливості мови права
85. Основні стилі юридичної мови.
88. Офіційно-діловий стиль юридичної мови: підстилі, стильові риси, специфічні засоби.
89. Специфічні засоби і функції юридичної публіцистики.
90. Функції і підстилі наукового стилю мови правника.
91. Основні ознаки розмовного стилю в юридичній стилістиці.
92. Якості промови, що забезпечують успіх виступів на правову тематику.
93. Загальні принципи ділового красномовства юриста.
94. Специфічні принципи ділового красномовства юриста.
95. Поняття «юридична виразність» судового виступу.
96. Місце мовного спілкування в судовому процесі.
97. Типи судових виступів юриста залежно від виду провадження, стадії процесу, процесуального статусу.
98. Судовий виступ як різновид переконуючої промови.
99. Особливості підготовки стратегії та тактики мовної поведінки в судовому процесі.
100. Композиційні особливості судового виступу.
101. Специфіка аудиторії судового виступу.
102. Основні джерела інформації при підготовці судового виступу.
103. Взаємодія професійної етики та етики мовного спілкування в судовому виступі.
104. Особливості підготовки судової промови.
105. Полеміка як форма ораторського мистецтва.
106. Принципи і прийоми полеміки.

107. Види полемічних «хитрощів» у полеміці.
108. Типологія питань у полеміці.
109. Види відповідей у полеміці.
110. Особливості використання форми «питання-відповідь» в юридичній практиці.
111. Змагальність судових дебатів.
112. Полемічна культура судових дебатів.
113. Учасники судових дебатів.
114. Послідовність виступів сторін у судових дебатах.
115. Репліка як обов'язковий елемент судових дебатів.
116. Теорія ораторського мистецтва: від Аристотеля і Платона до сучасності.
117. Розвиток судового красномовства.
118. Предмет і види судових промов.
119. Спілкування із судовою аудиторією.
120. Доказ у публічному виступі.
121. Закони логічного мислення.
122. Аналіз матеріалів судової промови.
123. Зміст і побудова обвинувальної промови.
124. Зміст захисної промови адвоката.
125. Поняття про аргументацію. Форма і види аргументації.
126. Поняття про критику. Структура критики. Види критики.
127. Особливості аргументації і критики в юридичній практиці.
128. Типи правил в аргументації та критиці.
129. Визначення суперечки. Види суперечок.
130. Поняття про маніпулювання.
131. Альтернатива в захисній промові.
132. Психологічні прийоми переконуючої дії в судових промовах.
133. Невербальні прийоми впливу.

РОЗДІЛ 5.

ГЛОСАРІЙ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Академічне красномовство – строго наукове за характером красномовство, що відрізняється глибокою аргументованістю, високою логічною культурою, строгим стилем мови, до того ж має специфічну термінологію.

Активізація аудиторії – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування.

Алегорія (іносказання) – зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ.

Аналіз – це розчленування, розкладання подумки або реально цілого на частини, елементи, компоненти, властивості.

Аналогія (грец. відповідність) – умовивід, в якому на підставі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу подібність цих предметів за іншими ознаками.

Антитеза – зворот промови, в якому для посилення виразності протиставлені поняття, думки, образи, стани, риси характеру діючих осіб.

Апологія – надмірне схвалення когось або чогось, упереджений захист.

Аргументація – 1) активна діяльність оратора, спрямована на доказування тези; 2) логічне обґрунтування оратором тези шляхом доказування, переконання.

Аргументи (основи доведення) – судження, за допомогою яких доводиться теза. Істинність основ вже встановлена, і тому їх наводять як достатні підстави для доведення істинності тези.

Аудиторія – 1) слухачі промови, лекції, доповіді тощо; це сукупність осіб, які об'єднані в одиниці часу та простору спільним видом діяльності – слуханням, розумінням та запам'ятовуванням; 2) зал (приміщення) для читання лекцій, доповідей.

Аудиторний шок (сценічний страх) – стан емоційної напруги при

вираженні думок, у результаті якого люди відчують складнощі у виконанні промови.

Афоризм – глибока узагальнююча думка, яка має лаконічну, відточену мовну форму.

Багаторівневість – особливість мови права, яка проявляється в застосуванні мовних одиниць і засобів різних рівнів: лексеми (слова), терміни права, термінологічні словосполучення, фразеологізми, юридичні дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, стилістичні засоби і прийоми тощо.

Вид ораторського мистецтва в межах роду є подальшою диференціацією за більш конкретними ознаками публічної мови.

Висота голосу – фізіологічна властивість голосу, керована напруженою голосових зв'язок і частотою імпульсів, отриманих із головного мозку. Розрізняють: високий мовний голос, у якому переважно розвинуте головне звучання зі слабо вираженим грудним звучанням; низький мовний голос, у якому переважно розвинуте грудне звучання зі слабо вираженим головним звучанням; середній мовний голос із добре розвинутих і головним, і грудним звучанням.

Відкритість – риса мови права як системи. Відкритість проявляється в наявності в юридичних текстах поряд із юридичною лексикою загальноживаних слів, спеціальної лексики суміжних із правом сфер; у процесах термінологізації та детермінологізації; тенденції до розширення юридичного словника за рахунок новоутворень, взаємодії власних мовних ресурсів і запозичень тощо.

Відповідь – це нове судження, що уточнює або доповнює разом із питанням, що стоїть, попереднє знання.

Візуальний канал – одержання інформації через органи бачення; безпосереднє спостереження очима чи за допомогою оптичного приладу або інших пристроїв предметів, явищ, процесів.

Гіпербола – навмисне художнє перебільшення сили, значення, розміру

явища, що зображується.

Гнучкість голосу – здатність швидкого переходу в інтонуванні за різними ознаками голосу: висоти тону, сили звуку, тембру.

Голос (мовний голос) – звуки, що утворюються завдяки коливанням голосових зв'язок при розмові, співі, сміху, які відрізняються за висотою, характером звучання тощо.

Градація (від лат. «поступовість») – стилістичний прийом, що дає змогу відтворити вчинки, думки, почуття або події в розвитку.

Дебати – суперечки, обмін думками з будь-яких питань.

Дедуктивний метод передбачає перехід від сформульованого загального положення до окремих висновків, часткових прикладів і випадків.

Демонстрація (форма доведення) – способи логічного зв'язку між тезою й аргументами.

Динаміка голосу характеризується різноманітним ступенем сили звучання, гучності. Гучність забезпечується гарною роботою дихального апарату, а також активною артикуляцією, відсутністю зайвих м'язових напруг.

Дискусія – різновид спору, метою якого є з'ясування і співставлення різних точок зору, знаходження правильного рішення спірного питання.

Діапазон голосу – звуковий обсяг, що визначається інтервалом між найнижчим і найвищим звуком голосу. Уміння «перекидати», легко піднімати й опускати звук, не роблячи ніяких м'язових напруг, чути високі і низькі тони звучання свого голосу – необхідна умова володіння інтонацією промови.

Ділова нарада – спосіб відкритого колективного обговорення проблем групою фахівців.

Ділове красномовство – рід ораторського мистецтва, який характеризується обміном інформацією і досвідом. Основними рисами **Д. к.** є стислість, компактність викладу, економне використання мовних засобів, стандартне розташування матеріалу, обов'язковість форми, конкретність, офіційність вислову.

Догма – одне з головних положень вчення про віру, яке вважають

незаперечною істиною.

Доведення – процедура, за допомогою якої встановлюють істинність гіпотези чи будь-якого твердження.

Еристика – особливий метод ведення діалогу, навчання, введений Сократом, спрямований на відкриття, пізнання нового, раніше невідомого. В евристиці все будується на системі навідних питань, що підштовхують співрозмовника до вирішення проблем.

Експресія – сила вираження, вияву будь-яких почуттів, переживань. Виразність, підкреслене виявлення переживань, почуттів.

Екстраверсія – відкритість, товариськість, потяг та інтерес до людей, здатність встановлювати емоційний контакт із ними, завойовувати довіру.

Емоції – переживання людиною свого ставлення до дійсності, стан збудження чи хвилювання, що проявляється через сильні почуття і, зазвичай, імпульси щодо певної форми поведінки.

Епітет – вислів, що образно визначає річ, людину чи дію, підкреслюючи найбільш характерну чи вражаючу якість або дає ідейно-емоційну оцінку.

Жанр – стійка композиційно-мовна схема. Кожен мовний жанр має свою структуру, свої правила розташування матеріалу тощо.

Жести – виражальні рухи рук, пальців. Жести використовують як допоміжні засоби спілкування людей. Жести виступають і як імпульсивно-інстинктивні дії, розраховані на те, що люди по них зрозуміють внутрішній стан оратора і його вимоги. Жестом нерідко супроводжується мовлення, що додає наочності та експресивності розповіді.

Жестикуляція – 1) вживання, використання жестів; 2) та чи інша манера жестикулювання. Жести поділяються на механічні, ілюстративні та емоційні. Механічні жести – це такі, що супроводжують промову без зв'язку з її змістом, тобто робляться автоматично. Усім відомі такі приклади, коли оратор, навіть не замислюючись над цим, робить одноманітні рухи рукою, поправляє зачіску, тре перенісся та ін. Ілюстративні жести – це жести, які зображують те, про що йде мова. Наприклад, поїзд рушив і при цьому оратор робить рух рукою уперед

тощо. Ані механічних, ані ілюстративних жестів допускати не слід. Вони тільки відволікають від промови, а іноді і взагалі створюють комічне враження.

Завдання – наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа; мета, до якої прагнуть, те, що хочуть здійснити.

Закон виключеного третього стосується протилежних суджень; якщо одне судження істинне, то інше – хибне, третього судження не існує.

Закон несуперечності – сутність закону полягає в тому, що два протилежні судження про один і той самий предмет, взятий в один і той самий час і в одному й тому ж відношенні, не можуть бути одночасно істинними; принаймні одне з цих суджень є хибним.

Закон тотожності – відбиває визначеність думок. Думка оратора повинна цілком відповідати певному змісту.

Запам'ятовування – процес зберігання в пам'яті певної інформації з метою її відтворення. Зберігати в пам'яті, не забувати.

Захисна промова – це промова в судових дебатах, в якій з точки зору захисту підсудного дається аналіз доказів, викладаються міркування по суті обвинувачення, кваліфікації злочину, пропозиції про міру покарання, інші питання, які мають значення для правильного вирішення справи.

Здібності риторичні – сукупність природжених якостей (голос, постава, шарм, «магнетизм», філологічна обдарованість та ін.), що є фундаментом ораторської діяльності та сприяє успіху промови.

Зовнішня культура оратора – система засобів щодо створення іміджу промовця, яка базується на контролі зовнішнього вигляду (зачісці, одязі тощо), постави, погляду, жесту, голосу.

Ідея – 1) головна думка, яка лежить в основі промови оратора; 2) основна думка, що визначає зміст виступу.

Імпровізація – 1) промова, що виголошується без попередньої підготовки, ґрунтується на природному дарі слова і, частково, ерудиції та культурі промовця. Здатність до І. свідчить про обдарованість та найвищий рівень розвитку ораторських здібностей. Ораторам-початківцям не слід

зловживати імпровізацією; 2) говорити те, що спадає на думку; вигадувати; 3) будь-що (вірш, пісня тощо), складене під час виконання без попереднього приготування; 4) гра актора, не передбачена драматургічним текстом.

Інверсія – зміна звичайного (характерного для даної національної мови) порядку слів у реченні для виділення смислової значущості тих чи інших його складових або з метою надання фразі особливого стилістичного забарвлення.

Індуктивний метод мислення передбачає перехід від часткового до загального. Спочатку оратор викладає окремі факти, часткові спостереження і випадки, а після аналізу, їх оцінки переходить до загальних висновків, рекомендацій, порад.

Інерція включення – це такий стан людини, аудиторії, коли вони ще перебувають у своїх думках, проблемах і не можуть одразу уважно слухати, сприймати виступ оратора. Це означає, що ораторові потрібно переключити на час виступу свідомість слухачів з тих життєвих обставин, які могли б негативно вплинути на їх ставлення до одержуваної інформації. Інерція включеності заважає людині зосередити увагу на тому, що намагається донести оратор. І заважає сприйняттю і розумінню.

Інсайт (англ. у полі зору, збагнений) – момент натхненного інтуїтивного проникнення в суть проблеми без попереднього логічного аналізу.

Інтерес – 1) увага до того, що подобається, що здається важливим; 2) емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, не байдужим ставленням до чогось, когось.

Інтрига – 1) скриті дії для досягнення будь-якої мети; 2) приховані дії, до яких удаються для досягнення якої-небудь цілі, підступи. Оскільки інтрига є одним із сутнісних моментів дії, вона входить до композиції промови і планується оратором на етапі розробки тактики.

Іронія – іносказання, що містить у собі висміювання, негативну оцінку предмета мовлення або якихось його якостей: заперечення під видом ствердження чогось. Зовнішня форма суперечить змістові при тонкому,

ущипливому глузуванні.

Історія риторики – галузь знань, що вивчає виникнення, становлення, розвиток і сучасний стан красномовства.

Канал зворотного зв'язку – сукупність прийомів, за допомогою яких здійснюється передавання, приймання, реєстрація будь-якої інформації чи спосіб поширення будь-чого.

Композиційні прийоми – дидактичні форми, в яких передається інформація.

Композиція промови – побудова виступу, співвідношення основних частин і відношення кожної частини до всього виступу як єдиного цілого.

Комунікативний вплив – внутрішня комунікативна установка оратора (комунікатора) стосовно себе і аудиторії, слухача (реципієнта); вербальні і невербальні особливості повідомлення; характеристики комунікативного простору спілкування; складові соціально-психологічного середовища.

Комунікативний потенціал групи – комунікативні можливості групи, що можна використати для забезпечення всіх її реальних відносин і зв'язків (внутрішніх і зовнішніх).

Комунікативний потенціал особистості – притаманні особистості об'єктивні й суб'єктивні комунікативні можливості, які реалізуються як свідомо, так і стихійно і є внутрішнім резервом індивіда.

Комунікативний простір – соціально-психологічне середовище, в якому можливе формування адекватної комунікативної моделі спілкування.

Комунікативні бар'єри – психологічні перешкоди, що виникають на шляху отримання інформації.

Комунікація – спектр зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив групи на людину чи однієї людини на іншу.

Контрастний спосіб – розгортання тези шляхом протиставляння різних

точок зору стосовно одного предмета.

Концептуальний закон ораторського мистецтва – закон ораторського мистецтва, який передбачає пошук істини через всебічний аналіз предмета мовлення, відповідає за винайдення задуму і характеризує культуру мислення мовця.

Концепція – це система поглядів на те чи інше явище, яке становить собою предмет промови.

Красномовство – здібності, уміння будувати та викладати, майстерно говорити, тобто бездоганно, красиво, переконливо, послідовно та у помірній інтонації.

Крилаті вирази – стійкі звороти мовлення, що мають, як правило, книжне походження й відрізняються влучністю, образністю, виразністю, лаконізмом.

Культура мовлення – у промові вдале використання мовних правил, художніх форм і ораторських засобів, щоб зробити мову правильною, виразною, чіткою, оригінальною і цікавою.

Лекція – систематичний усний виклад матеріалу, що стосується навчальної, наукової, політичної та інших тем.

Метафора – вид тропа, що побудований на вживанні образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якомусь предмету чи явищу, схожого з ними окремими рисами. **М.** є тим же порівнянням, однак у порівнянні на схожість указується прямо, а у метафорі домислюється.

Метонімія – зворот мови, для якого характерна заміна одного слова іншим на основі близькості виражених ними понять, суміжності позначених предметів.

Мислення – процеси пізнавальної діяльності індивіда, що характеризуються узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності.

Міжособистісний вплив – процес і результат зміни одним індивідом поведінки, установок, намірів, уявлень, оцінок іншого індивіда.

Мова права як соціально та історично сформована сукупність мовних

засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, багаторівневу, відкриту і стилістично диференційовану систему.

Мотиви – внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії або певного типу поведінки, пов'язана з її потребами.

Навіювання або **сугестія** – процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний з істотним зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел.

Надзавдання – конкретні практичні дії, очікувані від аудиторії внаслідок промови.

Наслідування – 1) повторення, копіювання, відтворення будь-чиїх дій, рухів, манер; одержання чогось у спадщину; 2) імітація людиною якихось зовнішніх рис і зразків поведінки, манер, вчинків, що характеризуються визначеною раціональною й емоційною спрямованістю.

Настанова (аудиторії) – вказівка або порада діяти певним чином.

Настрій – 1) відносно тривалий психічний стан душевної орієнтованості, в основі якого лежить емоція (позитивна або негативна, однак не нейтральна). Звідси високий динамізм у перебігу та зміні настрою окремих індивідів і соціальних груп; 2) це загальний емоційний стан, що позначається протягом значного часу на окремих психічних процесах й поведінці людини; 3) стійкий, відносно тривалий психічний стан особистості або групи людей, які створюють загальний емоційний фон протікання всіх психічних процесів; 4) цілісна форма сприйняття людиною життя, загальний «лад», склад його хвилювань.

Наукова доповідь – коротке публічне повідомлення на певну тему.

Невербальна поведінка – найрізноманітніші рухи (жести, експресія обличчя, пози, інтонаційно-ритмічні особливості голосу, дотик), які виражають психічні стани людини, її ставлення до партнера, до ситуації спілкування в цілому.

Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерне

використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як головного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину.

Невербальний канал – це інформаційний канал між суб'єктами спілкування, якому притаманні наступні паралінгвістичні ознаки: *просодія* – система вокалізації промови – тон, інтонація, темп, гучність вимови; *екстралінгвістика* – емоційний звуковий супровід – сміх, плач, паузи, подих, покашлювання, імітація звуків; *кінема* – міміка (вираз обличчя), жести, пози, хода, пантоміміка (вираз тіла), візуальний контакт (погляд); *такесика* (знаки вітання) – потискання рук, поцілунок, дружнє поплескування, обійми; *проксеміка* – відстань між партнерами.

Невербальні комунікації – система відчужених і незалежних від психологічних і соціально-психологічних властивостей людини, наділених чіткими значеннями символів, знаків, жестів, що використовуються для передавання повідомлення.

Омоніми – слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням.

Оратор – людина, що виголошує промову, володіє майстерністю публічного виступу.

Ораторське мистецтво – це мистецтво підготовки і виголошування публічної промови з конкретною метою дії на слухачів засобами живого слова.

Особистий вплив – властивість, особистісна якість, сутнісна сила людини, які проявляються в здатності впливати на іншу особу спонукальним, стримуючим, заспокійливим або в інший спосіб, змінюючи не тільки її поведінку, а й погляди, мотиви, свідомість, характер.

Очікування – 1) спрямованість на щось, настроєність на когось; 2) зацікавленість у чомусь, у комусь; 3) надії на будь-що; 4) несподівано обривати свої або чийсь дії, рухи, мову тощо, звертаючись до себе чи із закликом до співрозмовника (співрозмовників).

Пам'ять – здатність зберігати і відтворювати у свідомості попередні

враження, досвід, а також запас вражень, що зберігаються у свідомості.

Пам'ять короткочасна – пам'ять, яка утримує отримані відомості біля 30 хв, після чого інформація або переходить в довготривалу пам'ять, або забувається.

Пам'ять мимовільна – пам'ять, яка не пов'язана з розумінням засвоюваного матеріалу.

Панегірик – пишномовна похвала у стародавній риторичі.

Паралінгвістичний код – це сукупність невербальних засобів, таких як тон голосу, його тембр, висота, а також сукупність жестів, рухів тіла, поз, міміка, графічні засоби (плакати, схеми та ін.), знаки та символи, що використовуються під час спілкування.

Патристика – сукупність творів Отців Церкви, що сприймається ортодоксальними церквами як Святе Передання, одне з найважливіших джерел істин віри, що йде одразу після Біблії. Це тлумачення Біблії, догмати християнства, полеміка з іновірцями та єретиками, літургічні тексти, власне проповіді тощо. Основне джерело церковної риторики.

Переключення уваги – це зміна спрямованості свідомості з одного об'єкта на інший.

Переконання – 1) метод свідомого та організованого впливу на психіку індивіда через звернення до його критичного судження; 2) метод виховання, який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість вихованця з метою формування в нього позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно корисної діяльності або подолання негативної поведінки; 3) психічний стан, який характеризується стійкими поглядами, щирою впевненістю у правильності своїх думок, поглядів; 4) процес, за допомогою якого погляди і поведінка людини без примусу піддаються словесному впливу інших людей.

Питання – це виражена у питальному реченні думка, спрямована на уточнення або доповнення знань.

Післядовільна увага – перехід довільної уваги в інший специфічний її

вид, коли слухач, затамувавши подих, стежить за думкою оратора, він цілком захоплений нею.

Повчальне слово – різновид релігійної літератури; наприклад, книги Писань у Ветхому Заповіті.

Полеміка – різновид спору, метою якого є захистити, відстояти свою точку зору і спростувати думку опонента.

Політичний огляд – публічний виступ, в якому висвітлюються і стисло оцінюються головним чином поточні соціально-політичні події.

Поліфункціональність – риса мови права, яка полягає у специфічному наборі функцій, що реалізуються в різноманітних правових текстах.

Поляризація – це стан зосередження уваги присутніх на ораторі та поєднання їх загальним видом діяльності – аудитуванням (слухання та розуміння), яке передбачає дію одних і тих же процесів на всіх слухачів, а саме сприйняття, усвідомлення й запам'ятовування.

Польотність голосу – тривалість звучання окремих фраз, слів і звуків. Коли звук насичений інтонаціями, слова вимовляються з певним емоційним забарвленням, ясно, чітко, достатньо сильно, а промова оратора нібито зависає в повітрі. Вона дістається самих дальніх кутків аудиторії.

Порівняння – зіставлення одного предмета з іншим з метою більш яскравої й наочної характеристики одного з них.

Почуття – психічні й фізичні відчуття людини. Здатність людини відчувати, сприймати навколишнє середовище.

Правильність мови – дотримання діючих норм літературної мови.

Прийоми тактики – певні дидактичні, мовні, техніко-інтонаційні форми, в яких передається інформація.

Приказка – стійкий фольклорний вираз, який несе у собі емоційно-образну характеристику якогось явища. Приказка на відміну від прислів'я завжди виступає у мовленні як частина судження. За своєю структурою вона може співвідноситися і з реченнями, і з словосполученнями.

Примовка – жартівливий, переважно римований вислів, що

використовується в усному і писемному мовленні в різних життєвих ситуаціях.

Принципи тактики – основоположні правила побудови промови, основні вимоги до неї.

Прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя (є широким узагальненням багатомісних спостережень народу, його суспільного досвіду).

Промова – публічний виступ з будь-якої теми; текст такого публічного виступу.

Проповідь – основний жанр церковної риторики, що сформувався на юдейсько-античних традиціях тлумачення сакральних текстів. У візантійському вжитку встановлюється три типи проповіді (за правилами Василя Великого): 1) проповідь як екзегетика, тобто витлумачення прихованого, містичного змісту Біблії, розрахованого на інтелектуалів; 2) настановна проповідь, призначена для простого люду; 3) богословська проповідь, що трактує питання віри й оберігає від ересі. У сучасній церковній проповіді виділяють: проповідь-розповідь, проповідь-слово, проповідь-повчання, проповідь-бесіду, тлумачення Святого Письма.

Психічний вплив – процес передачі емоційного стану від однієї людини до іншої на психофізіологічному рівні.

Психологічна культура оратора – це вміння керувати своїми емоціями та настроєм як відповідно до теми промови та обставин, в яких відбувається виступ, так і до загальноприйнятих етичних принципів та норм.

Публіка – короткотривале зібрання людей для спільного проведення часу у зв'язку з якимось видовищем.

Ритор – те саме, що й оратор, промовець. В античному суспільстві також викладач риторики; так само і в українських братських школах.

Риторика – теорія і мистецтво ораторської промови.

Риторичне запитання – одна із стилістичних фігур поетичної мови, яка полягає у використанні запитання, що містить ствердну відповідь, або таке, яке використовується як засіб підсилення уваги аудиторії.

Риторичний вигук – особливо емоційне ствердження або заперечення, констатація якогось факту або думки, що супроводжується окличною інтонацією.

Риторські школи – школи, що готували ораторів (переважно політиків) у Стародавній Греції (з V ст. до н.е.), а потім у Римі. Освіта була продовженням граматичної школи, разом із літературою, філософією, математикою тощо широко вивчалася (на основі практичних занять) риторика. Ця традиція перейде в середньовічну освіту і триватиме до середини XVIII – початку XIX ст.

Рід в ораторському мистецтві – це більш менш сталий розділ красномовства, що якоюсь мірою характеризується спільністю предмета, його усно-публічним розбором, оцінкою і особливістю їх найближчих цілей.

Розуміння – 1) процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій; 2) мати про щось правильне поняття; 3) викликаний зовнішніми, внутрішніми впливами специфічний стан свідомості, що фокусується суб'єктом як впевненість в адекватності відтворених уявлень і змісту впливу; 4) у *психології* – здатність віднайти сутність і значення будь-чого та досягнутий завдяки цьому результат; 5) викликане зовнішніми і внутрішніми впливами специфічний стан свідомості, зафіксований суб'єктом як впевненість в адекватності змісту впливу.

Сакральний (священна річ, дія) – священний, той, що стосується релігійного культу й ритуалу.

Сакраментальний (лат. клятва, присягання) – священний; звичаєвий; традиційний.

Сарказм – злісна, уїдлива насмішка, їдка іронія, викривальне, іноді гірке глузування з метою характеристики людини чи явища.

Свідомість – процес відображення дійсності мозком людини, який полягає у відображенні об'єктивного світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій у попередньому мисленому напрямі їх і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Синтез – поєднання подумки або реально окремих частин, елементів в

єдине ціле.

Словесна наочність – живі образи й картини, які створюються ораторами за допомогою мовних засобів, на відміну від образів, які сприймаються зором та за допомогою інших рецепторів, тобто на відміну від предметної наочності. Словесна наочність досягається шляхом умілого використання тропів, прислів'їв, приказок, афоризмів, інших зображувальних засобів мови.

Слухання – певна розумова діяльність людини, спрямована на увагу до промови іншої людини

Софізм – свідоме помилкове міркування, що зовнішньо замасковано правильністю і видається за правильне.

Софіст – з V ст. до н.е. так стали називати вчителів філософії, які навчали мистецтву сперечатися і перемагати за будь-яку ціну (навіть із застосуванням свідомої облуди), що були важливим для клієнтів суду, а також виховували вміння говорити з проблем політики, будь-якої науки тощо. Красномовство було для них об'єктом особливої уваги; вони першими звернулися до проблем граматичного та стилістичного оформлення тексту.

Софістика – філософська течія у Греції (V ст. до н. е.), що спекулювала на плинності, стійкості, мінливості явищ і людської думки, підносячи релятивність як критерій мислення взагалі. Основною моделлю виступає софізм – силогізм, який виглядає правдоподібно, але є навмисно неправильним. Софістика стає певною мірою підвалиною майбутньої середньовічної схоластики, яка, у свою чергу, буде річищем формування європейської і діалектичної філософії.

Соціально-побутове красномовство – рід ораторського мистецтва, який використовується в процесі вербального спілкування людей у формі бесіди, обговорення, діалогу, суперечки, ювілейної, застільної або траурної промови.

Соціально-політичне красномовство – це красномовство, яке стає у нагоді в політико-ідеологічній сфері життя суспільства, мета – дати соціально-політичну характеристику й оцінку певним фактам, подіям і процесам

політичного життя, сформувані бажану для оратора думку аудиторії.

Спілкування – увесь спектр зв'язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають окремі особи або групи.

Спіральний спосіб – багаторазове згадування однієї й тієї ж думки, щоразу збагаченої новою інформацією

Способи тактики – 1) комплекс мовних, дидактичних, техніко-інтонаційних тощо заходів для організації роботи аудиторії, за допомогою яких посилюється її інтелектуальна, пізнавальна діяльність; 2) шляхи поєднання тези і аргументу у промові; 3) шляхи вирішення завдань; 4) типові своєрідні шляхи розгортання тези, міркування.

Сприйняття – 1) безпосереднє чуттєве відображення дійсності у свідомості людини, здатність сприймати, відрізняти і засвоювати явища зовнішнього світу; 2) цілісне відображення предметів, ситуацій та подій, що виникає при безпосередньому впливі оратора на свідомість та почуття слухачів.

Спростування – логічна операція устанавлення хибності або необґрунтованості положення, яке висунуте як теза.

Стереотипи – 1) синтезуюча діяльність головного мозку людини й вищих тварин, яка полягає в об'єднанні в єдину складну динамічну систему умовних рефлексів, що виробляються внаслідок неодноразового повторення певних подразників через сталі проміжки часу; 2) те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності.

Стилістична диференційованість – риса мови права, яка обумовлена широкою і розгалуженою сферою застосування: законодавство, судочинство, нотаріат, діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова публіцистика.

Стиль – спосіб використання мови, заснований на виборі з різноманітних

мовленнєвих засобів тих, які найкраще забезпечують спілкування між особами в даних умовах. Розпізнають такі стилі: розмовно-побутовий (розмовний); офіційно-діловий; науковий; публіцистичний; літературно-художній.

Стратегія оратора – 1) розробка основних напрямів промови; 2) дії оратора, спрямовані на пошук ідеї промови.

Ступінчатий спосіб – поступовий плин думки від загального до конкретного чи навпаки.

Судове ораторське мистецтво – це комплекс знань і умінь юриста з підготовки і проголошення привселюдної судової промови відповідно до вимог закону.

Судові дебати – самостійна частина судового розгляду, в якій сторони в розмовах і репліках оцінюють обставини, що були встановлені в ході судового розслідування.

Суперечка – обговорення будь-якого питання, публічний спір за будь-якими питаннями.

Тактика оратора – 1) сукупність принципів, способів, прийомів розгортання (доказування) основної ідеї промови; 2) план досягнення цілей промови.

Теза – 1) основна ідея промови; 2) твердження, істинність якого треба довести у промові оратора.

Тембр голосу – звукове фарбування, характерне для кожного голосу.

Темперамент – сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її поведінці, у ступені її життєвої активності. **Т.** також проявляється у силі почуттів, їх глибині або поверховості, у швидкості їх перебігу, у стійкості або швидкій зміні.

Точність як ознака культури мови полягає в умінні чітко і ясно мислити, визначається знанням предмета мови і законів мови.

Троп – вживання слова або вислову в переносному, образному значенні. В основі **Т.** зіставлення двох явищ, предметів, які близькі один одному за будь-якими ознаками.

Увага мимовільна – це спрямованість свідомості людини на об'єкт без будь-якого вольового зусилля, поза метою, тобто мимоволі.

Увага – спрямованість та зосередженість психічної діяльності людини на чому-небудь конкретному (виступі оратора).

Увага довільна – увага, що виникає в результаті зосередженості, вольового зусилля, спрямованого на досягнення заздалегідь поставленої мети.

Уособлення – надання неживим речам або природним явищам людських рис.

Установка – ланка в системі психічної взаємодії індивіда із зовнішнім світом, що проявляється через внутрішню готовність людини певним чином сприймати інформацію, готовність до визначеної активності, вибору варіанта поведінки.

Фігури мови – стилістично значущі типи побудов фрази, її конструктивних особливостей.

Чистота мови – відсутність у ній зайвих слів, слів-паразитів.

Юридична стилістика – підгалузь юридичної лінгвістики, що має на меті виявити стилістичну диференціацію правничого мовлення, особливості функціонування та способи використання мовних засобів у різних комунікативних сферах і ситуативних стилях правничого мовлення. **Ю.с.** оперує такими основоположними стилістичними поняттями й категоріями, як функціональний стиль, підстиль, стилістичні засоби, стильові ознаки (риси), стилістичні ресурси, стилістична норма, текст, жанр, жанрово-ситуативний стиль тощо.

Ямб – віршований стиль; двоскладова стоп с наголосом на другому складі.

РОЗДІЛ 6. НАВЧАЛЬНІ ІГРИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

1. «Адвокати і прокурори»

Мета гри. Навчальні ігри призначаються для глибшого вивчення і засвоєння спецкурсу «Судова риторика».

У навчальних іграх беруть участь студенти, які прослухали лекції з тем: «Короткий огляд історії ораторського мистецтва», «Видатні судові оратори», «Основні вимоги до судової промови», «Підготовка судової промови», «Обвинувальна промова», «Захисна промова».

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У навчальній грі бере участь вся академічна група. Вона розподіляється (за списком, бажанням студентів чи вибором викладача) на дві команди, які умовно можна назвати «Адвокати» і «Прокурори».

Учасники гри повинні попередньо засвоїти вказані теми, вивчити відповідні розділи Кримінально-процесуального кодексу України.

Арбітри (викладач, який читає спецкурс чи веде семінарські заняття, аспірант чи лаборант кафедри) у стадії підготовки до навчальної гри готують питання, роз'яснюють учасникам гри її зміст; по ходу заняття контролюють ігровий режим, ведуть облік результатів у процесі гри; по закінченні гри підсумовують бали та виставляють оцінки.

Капітани команд (обираються командами чи призначаються викладачем з найактивніших студентів) записують на дошці склад своїх команд, заздалегідь готують по два-три запитання один одному з теми заняття, які задаються під час гри, стежать за ігровою дисципліною членів команди.

Члени команд по черзі виходять до столу арбітрів, одержують питання, протягом однієї-двох хвилин відповідають на нього.

Критерії оцінки діяльності учасників гри. У навчальній грі застосовується бальна система оцінки учасників. За кожну вдалу й обґрунтовану відповідь учасник отримує один бал. Набрані студентом під час гри три бали дорівнюють

оцінці «5». За порушення ігрового режиму, підказки арбітри наділені правом карати штрафними балами.

Вихідними даними, які використовуються учасниками навчальної гри, є роздавальний матеріал, дошка, чисті аркуші паперу.

Процес навчальної гри складається з чотирьох етапів: 1) підготовка до гри; 2) початок навчальної гри; 3) навчальна гра; 4) підбиття підсумків.

Перший етап. Підготовка до гри триває близько двох місяців. Студенти слухають лекції із спецкурсу «Судова риторика», готуються і відповідають на звичайних семінарських заняттях, передбачених програмою. Капітанів команд попереджають про те, що вони зобов'язані підготувати два-три запитання один одному з теми заняття (викладачеві перед початком гри подаються підготовлені запитання і відповіді на них із посиланням на джерело).

На перерві, перед початком гри, капітани чи хтось із членів команди пишуть прізвища учасників гри на дошці, готують таблички із назвами команд.

Другий етап. Початок ігрового заняття (3-5 хв.). Ігрове заняття починається у визначений час перевіркою готовності учасників, які перед початком гри займають свої місця.

Арбітр роз'яснює усім учасникам гри її зміст, правила поведінки. За запізнення та інші порушення карає штрафними балами.

Учасники готують аркуші паперу із зазначенням прізвища і назви своєї команди.

Третій етап (70-80 хв.) починається з розминки. Арбітр оголошує одне-два запитання чи задачу, на які учасники гри повинні дати протягом 3-5 хв. письмову відповідь.

Студенти пишуть відповіді і здають їх арбітрам. Останні оцінюють відповіді і проставляють зароблені студентами бали проти прізвища кожного з них на дошці. Викладач по черзі викликає представників команд до столу. Вибравши питання (можна за допомогою вовчка), студент зачитує його і протягом 1-2 хв. відповідає на нього. Якщо йому важко це зробити, відповідь можуть дати інші студенти (усно чи письмово). По закінченні вказаного

терміну вони здають свої записи викладачеві.

За вказівкою викладача, який веде семінарські заняття, зароблені членами команди бали проставляються на дошці. Потім проводиться конкурс капітанів. Вони по черзі задають один одному запитання і відповідають на них.

Четвертий етап. Підведення підсумків навчальної гри (5-10 хв.) Арбітри роблять підсумки гри, проставляють бали проти кожного прізвища, потім підсумовують їх по кожній команді. Викладач оцінює й аналізує дії учасників, вказує на помилки, допущені студентами, заслуховує міркування і виступи учасників.

На основі одержаних протягом гри балів викладач, який веде семінарські заняття, виставляє оцінки й оголошує їх студентам.

2. «Допитливі й кмітливі»

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У навчальній грі бере участь уся група, яка ділиться (за списком, бажанням студентів чи за вибором викладача) на три команди: «допитливі», «кмітливі» і «критики».

Викладач роз'яснює учасникам гри її зміст. По ходу заняття контролює ігровий режим, веде облік результатів у процесі гри. По закінченні підбиває підсумки, виставляє оцінки.

«Допитливі» задають запитання чи ставлять задачу за темою заняття або за пройденим матеріалом.

«Кмітливі» відповідають на поставлені запитання або розв'язують задачу.

«Критики» стежать за регламентом, критикують дії і рішення Двох перших груп, пропонують розподіл п'яти наявних балів між трьома командами.

Інтереси і критерії оцінки діяльності учасників гри.

У навчальній грі застосовується бальна система оцінки. Максимальна оцінка: два бали – за питання, три – за відповідь. «Критики» одержують бали, які вони аргументовано віднімають у двох інших команд. Викладач має право «вето» на несправедливе рішення критиків і право присудити додатковий бал за особливо цікаве запитання (задачу) або відповідь (роз'язання).

Процес гри складається з чотирьох етапів.

Перший етап. Підготовка до гри. Триває тиждень. За кожною темою студенти вивчають спеціальну літературу, законодавчий матеріал, готують домашнє завдання, запитання, задачі.

Другий етап. Початок гри (3-5 хв). Гра починається в точно призначений час перевіркою готовності учасників. Викладач роз'яснює учасникам гри її зміст, правила поведінки. Запізнення і порушення гри карається штрафними балами.

Третій етап (30-35 хв.) починається перевіркою домашнього завдання, за яке кожен учасник може одержати півбала або бал. Після цього команда «допитливих» ставить запитання чи пропонує задачу «кмітливим», а «критики» оцінюють дії перших двох команд.

На зачитування питання відводиться одна хвилина, на відповідь - три-п'ять, на критику – дві-чотири хвилини. Після кожного туру команди міняються місцями: «допитливі» стають «кмітливими», «кмітливі» – «критиками, «критики» – «допитливими».

Четвертий етап (5 хв.). Викладач підсумовує результати, проставляє бали проти кожного прізвища, аналізує дії учасників, вказує на допущені помилки, заслуховує міркування студентів.

За одержаними протягом навчальних ігрових занять балами найактивнішим учасникам викладач виставляє автоматичний залік, а при складанні екзамену доповідає на засіданні кафедри результати, і за її рішенням таким студентам виставляються відмінні оцінки без опитування.

3. «Судові дебати»

Мета гри. Гра «Судові дебати» – форма проблемного навчання – спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів і створення стимулюючих умов для поглиблення професійних знань, розвитку творчих здібностей студентів .

Гра охоплює ту частину судового розгляду, в якій дається оцінка

вчиненим підсудним діянням, аналізуються розглянуті в судовому засіданні докази, викладаються висновки про винність або невинність притягнутих до справ осіб, про кваліфікацію скоєних дій, міру покарання та інших питань, які повинен вирішити суд під час винесення вироку.

Основна мета гри – активізувати знання студентів з курсу кримінального процесу, спецкурсу «Судова риторика» і навчити застосовувати ці знання під час винесення вироку на практиці.

У процесі гри «Судові дебати» студенти самостійно засвоюють матеріал за допомогою аналізу й оцінки конкретних кримінальних справ.

Склад і функціональні обов'язки учасників гри. У грі може брати участь група від 6 до 16 чоловік. Вона поділяється (за бажанням студентів або вибором викладача) на дві частини: державні обвинувачі і захисники. Інші студенти групи слухають виступаючих, зазначають позитивні й негативні моменти, свої замітки здають викладачеві або ж складають у даній справі вирок.

Ведучий (викладач, який читає курс кримінального процесу або спецкурс «Судова риторика») на стадії підготовки до гри підбирає конкретну кримінальну справу, роз'яснює учасникам гри її зміст, розподіляє ролі, видає інструкції, вихідні дані до гри. По ходу гри контролює ігровий режим, організує облік її результатів.

Помічник ведучого (асистент, лаборант кафедри або ж один із студентів) допомагає в проведенні гри, підраховує бали, записує їх на дошці проти прізвищ виступаючих.

Журі (викладачі факультету, судді, прокурори, адвокати) оцінюють результати виступів учасників гри, підбивають її підсумки, нагороджують переможців грамотами або пам'ятними подарунками.

Державний обвинувач готує і проголошує промову, в якій підтримує державне обвинувачення. У ній він аналізує зібрані у справі докази, висловлює міркування про кваліфікацію злочину, міру покарання та про інші питання, які мають значення для винесення законного й обґрунтованого вироку.

Захисник готує і проголошує захисну промову, в якій він може

заперечувати обвинувачення в цілому і настоювати на невинності підсудного, вимагаючи його виправдання, заперечувати окремі пункти обвинувачення, інакше, ніж прокурор, висвітлювати та пояснювати дії підсудного, заперечувати кваліфікацію злочину, пропонувати нішу, м'якшу, звернути увагу суду на обставини, які пом'якшують відповідальність, і настоювати на пом'якшенні покарання

Критерії оцінки діяльності учасників гри У гри застосовується бальна система оцінки виступів учасників За свій виступ кожен з учасників отримує певну суму балів Члени журі мають набір карток з цифрами 2, 3, 4, 5, яю виставляються за командою ведучого після виступу чергового учасника гри Оцінки виставляються за аналіз доказів, аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, характеристику особи підсудного, культуру мови

Вихідні дані – архівні кримінальні справи судів, набір карток з оцінками (для всіх членів журі), класна дошка, крейда, аркуші паперу з прізвищами учасників гри, чисті аркуші паперу для членів журі.

Процес гри складається з чотирьох етапів.

Перший етап – підготовка і початок гри Підготовка до гри триває близько місяця Студенти слухають лекції з кримінального процесу, спецкурсів Вивчають конкретні кримінальні справи, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство, законодавство, промови обвинувачів і захисників У вільний від навчання час відвідують судові засідання, вивчають додаткову літературу, готують обвинувальні й захисні промови.

Ролі розподіляються на загальних зборах учасників з урахуванням їхніх побажань, знань і здібностей.

Гра починається перевіркою готовності учасників. Ведучий роз'яснює її правила, проводить жеребкування черговості виступів учасників. Роздає членам журі картки з оцінками, списки учасників гри.

Другий етап – розминка (5-10 хв.). Тут можна застосовувати й ЕОМ Ведучий або оператор ЕОМ знайомить усіх учасників з правилами роботи на ній. Потім за чергою викликає гравців до персональних комп'ютерів і пропонує

їм відповісти на запитання: який з наведених у переліку порядок виступів учасників судових дебатів є правильним?

Третій етап – проголошення судової промови (80-85 хв.). Ведучий надає слово державному обвинувачеві. По закінченні виступу він просить членів журі підняти картки з оцінками. Перша оцінка виставляється за аналіз доказів, друга – за аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину, характеристику особи підсудного, третя – за культуру мови. Помічник ведучого записує ці оцінки, підсумовує їх і заносить на дошку суму набраних балів.

Потім виступає захисник. Повторюється процедура оцінки його виступу. Так вислуховують усіх промовців.

Четвертий етап – підбиття підсумків гри (близько 30 хв.). Члени журі аналізують допущені помилки, вислуховують міркування і виступи учасників й оцінюють промову кожного учасника.

Переможці нагороджуються грамотами або пам'ятними подарунками.

4. «Судова промова»

Кожному студенту академічної групи вручається кримінальна справа, з якої вилучається та частина протоколу судового засідання, в якій записані судові промови державного обвинувача чи захисника. Знайомитися з даними кримінальними справами і скласти обвинувальну чи захисну промову. Разом із кримінальною справою через тиждень складені судові промови повертаються викладачеві.

Викладач разом із студентами порівнює й обговорює ці судові промови, відзначає допущені помилки. За вдало підготовлену судову промову студент може отримати до 10 балів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: навч. посіб. / С.Д. Абрамович. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 425 с.
2. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія / Н.В. Артикуца. – К.: Стилос, 2004. – 277 с.
3. Баркалова О. Взаимосвязь устной и письменной речи в гражданском судебном процессе / О. Баркалова // Росс. юстиция. – 2001. – № 7. – С. 70-72.
4. Берков В. Ф. Взаимодействие лектора и слушателей / В.Ф. Берков. – М.: Знание, 1996. – 34 с.
5. Бондаренко Г.Л. Історія педагогічної риторики: навч. посіб. / Геннадій Бондаренко. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 276 с.
5. Введенская Л.А. Деловая риторика: учеб. пособ. для вузов / Л.А. Введенская. – Ростов н/Д.: Издат. центр «МарТ», 2000. – 512 с.
6. Галяшина Е.И. Основы судебного речеведения / Е.И. Галяшина. – М.: ЮНИТА-ДАНА, 2003. – 421 с.
7. Гах Й. Етика ділового спілкування: навч. посіб. / Й. Гах // М-во освіти і науки України, Ін-т менеджменту та економіки «Галицька академія». – К.: Центр навч. л-ри, 2005. – 158 с.
8. Георгізова І.Л. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Судова риторика» / І.Л. Георгізова. – Черкаси: Видавництво ФОП ПП Попадюк С.В., 2015. – 48 с.
9. Грицаєнко Л.М. Основи красномовства: навчальний посібник / Л.М. Грицаєнко. – К: КНУТД, 2013. – 244 с. ISBN.
10. Жеребкин В.Е. Логика / В.Е. Жеребкин. – Харьков: Изд-во Харьков. ун-та, 1968. – 256 с.
9. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации / Е. Н. Зарецкая. – М.: Дело, 2002. – 480 с.
10. Зубенко Л.Г. Ораторське мистецтво: практ. посіб. / Л.Г. Зубенко. – К.: Парлам. вид-во, 2002. – 115 с.

- 11.Зубра А.С. Ораторское искусство – путь к успеху: как научиться говорить уверенно, свободно, понятно, красиво / А.С. Зубра. – Мн.: Дикта, 2011. – 295 с.
- 12.Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов): учеб. пособ. / Н.Н. Ивакина. – М.: Юристь, 2002. – 384 с.
- 13.Ивин А.А. Риторика: искусство убеждать / А.А. Ивин. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2005. – 304 с.
- 14.Каверин Б.И. Ораторское искусство: учеб. пособ. / Б.И. Каверин, И.В. Демидов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 255 с.
- 15.Коні А. Як привернути й утримати увагу аудиторії / А. Коні // Закон і бізнес. – 2004. – 4-10 вересня (№ 36). – С. 17.
- 16.Конверський А. Є. Логіка / А. Є. Конверський. – К.: Український центр духовної культури, 1999. – 400 с.
- 16.Культура ділового спілкування: навч. посіб. / уклад.: Л. Зубенко, В. Немцов. – К.: ЕксОб, 2004. – 196 с.
- 17.Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. / З. Куньч. – Л.: Нац. ун-т «Львів. Політехніка», 2011. – 244 с.
- 18.Курбатов В. И. Логика для юристов / В.И. Курбатов. – М.: Дашков и Ко, Наука-Пресс, 2007. – 480 с.
- 19.Мазур Р. Публічний виступ: психолого-емоційні засади / Р. Мазур // Наука і суспільство. – 2011. – № 11/12. – С. 27-32.
- 20.Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 311 с.
- 21.Мозгова Н.Г. Логіка / Н. Г. Мозгова. – К.: Каравелла, 2011. – 248 с.
- 22.Молдован В.В. Судова риторика: теорія і практика: навч. посіб. / В.В. Молдован. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 491 с.
- 23.Молдован А. М. «Слово о законе и благодати» Иллариона / А.М. Молдован. – К. : НД, 1984. – 185 с.
- 24.Молдован В. В. Судова риторика. Навч. посібник / В.В. Молдован. –

К. : Юрінком, 1998. – 320 с.

25. Овчиннікова А. П. Формування традицій мовного дискурсу в Україні / А. П. Овчиннікова // Актуальні пробл. держави і права. – Вип. 21. – Одеса: Юрид. л-ра, 2003. – С. 58-63.

26. Олійник О. Ораторське мистецтво юриста: навч. посіб. / О. Олійник. – К.: Кондор, 2010. – 210 с.

27. Ораторське мистецтво: навч. посіб. / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. – Х.: Одісей, 2005. – 144 с.

28. Орендарчук Г. О. Логіка / Г.О. Орендарчук. – Тернопіль: Астон, 2008. – 272 с.

27. Павлова Л.Г. Спор, дискуссія, полеміка / Л.Г. Павлова. – М.: Просвещение, 1991. – 124 с.

28. Порубов Н.И. Риторика: учеб. пособ. / Н.И. Порубов. – 2-е изд., перераб. – Мн.: Выш. шк., 2004. – 352 с.

29. Риторика: навч.-метод. посіб. / О.Г. Романовський, Н.В. Середа, О.В. Квасник та ін. – Х.: НТУ «ХПІ», 2008. – 160 с.

30. Рогожкин О.В. Риторика: загальна, судова, оперативна: [підруч. для студ. юрид. спец.] / О. В. Рогожкин. – Донецьк: Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 248 с.

32. Рузавин Г. Логика и аргументация: учеб. пособ. для студ. вузов / Г. Рузавин. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 351 с.

33. Сагач Г.М. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації: навч. посіб. / Г.М. Сагач. – К.: Вид-во «Зоря», 2003. – 255 с.

34. Сергеич П. (Пороховщиков П.С.) Искусство речи на суде / П. Сергеич (П.С. Пороховщиков). – Тула: Афтограф, 1999. – 320 с.

35. Смолярчук В. И. Кони и его окружение / В. И. Смолярчук. – М.: Юрид. лит. 1990. – 400 с.

36. Солодухин О. А. Логика для юристов / О.А. Солодухин. – М.: Экспертное бюро-М, 1998. – 240 с.

37. Тофтул М. Г. Логіка / М.Г. Тофтул. – К.: Вид. центр «Академія», 2003.

– 368 с.

38. Токарська А. С. Культура фахового мовлення правника / А.С. Токарська, І.М. Кочан. – Л.: Світ, 2003. – 312 с.

39. Худолєєв Ю. Етикет і сучасна культура спілкування: навч. посіб. / Ю. Худолєєв, В. Шеломенцев. – К.: Лібра, 2003. – 415 с.

40. Чабан Н.І. Навчально-методичний посібник з риторики. – Херсон, 2007. – 106 с.

41. Цимбалюк І. Психологія спілкування: навч. посіб. / І.М. Цимбалюк. – К.: Професіонал, 2004. – 303 с.

42. Анисимова Т.В. Современная деловая риторика // http://royallib.ru/book/anisimova_tv/sovremennaya_delovaya_ritorika_uchebnoe_posobie.htm

43. Аристотель. Риторика // <http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/ritoriki.txt>

44. Введение в риторику // <http://sigieja.narod.ru/Ritorika.htm>

45. Демосфен // <http://www.orator.ru/demosfen.html>

46. Квинтилиан М.Ф. О воспитании оратора // <http://pedagogic.ru/books/item/f00/s00/z0000049/st008.shtml>

47. Козаренко В.А. Учебник мнемотехники: Система запоминания Джордано. – М., 2002 // www.mnemotexnika.narod.ru

48. Лиммерман Х. Риторика. Тренировка речи с упражнениями // http://master-slova.narod.ru/book/lemmerman_u4ebnik_ritoriki.pdf

49. Ломоносов М.В. Краткое руководство к красноречию // <http://feb-web.ru/feb/lomonos/texts/lo0/lo7/LO7-0892.HTM>

50. Мацько Л.І, Мацько О.М. Риторика // http://pidruchniki.ws/00000000/ritorika/ritorika_-_matsko_1

51. Михальская А.К. Русская риторика: 10-11 классы // <http://www.alleng.ru/d/rusl/rusl338.htm>

52. Миртов А.В. Умение говорить публично // <http://rodchenko.ru/books/umenie-govorit-publichno-a-v-mirtov-tula-avtograf-2000.pdf>

53. http://redrussia.narod.ru/miscell/ritorika_volkov.html
54. <http://ua.convdocs.org/docs/index-152698.html>
55. Підлісна Г.Н. Антична література // <http://www.twirpx.com/file/766286/>
56. О риторике Феофана Прокоповича // <http://www.portal-slovo.ru/philology/43524.php>
57. Поль Сопер. Основы искусства речи // http://krotov.info/lib_sec/18_s/sop/er_00.htm
58. Пороховщиков П. Искусство речи на суде // <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=269>
59. Риторика Платона // <http://litirus.ru/lektsii/ritorika-platona.html>
60. Сагач Г. Риторика // http://chtyvo.org.ua/authors/Sahach_Halyna/Rytoryka/
61. Теория риторики // <http://libsib.ru/ritorika/teoriya-ritoriki/vse-stranitsi>
62. Цицерон Марк Туллий. Три трактата об ораторском искусстве // <http://ancientrome.ru/antlitr/cicero/tractates/orator-f.htm>
63. Шопенгауэр А. Эристика, или искусство побеждать в спорах // http://www.redov.ru/psihologija/yeristika_ili_iskusstvo_pobezhdat_v_sporah/p1.php

Відомості про авторів

Гапотій Віктор Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Куліда Оксана Олександрівна – асистент кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Навчальне видання

ОСНОВИ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВО ЮРИСТА

Навчально-методичний посібник-практикум